

VIGILIA

VIII. ÉVFOLYAM
1942 JÚNIUS

TARTALOM:

THURZÓ GÁBOR: EGYES SZÁM, ELSŐ SZEMÉLY

SIK SÁNDOR: Imádság a job-
bért, A Hargitán, Mit monda-
nál?

MÁRAI SÁNDOR: Útközben

HORVÁTH BÉLA: A veszprémi
temetőben

POSSONYI LÁSZLÓ: Polygon-
tér

TOLDALAGHY PÁL: Csak félig
ősz, Hajnali órák, Felhőidet...

RÓNAY GYÖRGY: A névtelen
jegyző

TAKÁTS GYULA: Három boros
strófa, A tihanyi szirtről...

LOVASS GYULA: Gozsdu, egy
századvégi elbeszélő

FODOR JÓZSEF: Májusi reggel

E L V E K É S M Ű V E K

SÖTÉR ISTVÁN: Rónay György: Te mondj el engem

THURZÓ GÁBOR: Ijjas Antal: Az emberélet útjának feléig

K. B.: Tóth László: Magyar vártán — IJJAS ANTAL: Possonyi László: Szilágyi Irma

LOVASS GYULA: Jules Supervielle: A gyermekrabló

POSSONYI LÁSZLÓ SZINHÁZI KRÓNIKÁJA

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára illetménykötettel együtt egy évre belföldön 12 P, félévre 6 pengő.
Külföldre: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 15 P.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·20 P.

Főbizományos: Athenaeum könyvesboltja, Budapest, VII., Erzsébet-körút 7.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: POSSONYI LÁSZLÓ**

A VIGILIA HIREI

A VIGILIA LEGKÖZELEBBI SZÁMAI KÖZLIK

DALLOS SÁNDOR, ILLÉS ENDRE, KÉZAI BÉLA, MOLNÁR KATA,
ÖRLEY ISTVÁN, SÓTÉR ISTVÁN, TAMÁSI ÁRON, TATAY SÁNDOR

NOVELLÁJÁT.

HEGEDŰS ZOLTÁN, JANKOVICH FERENC, JÉKELY ZOLTÁN,
MÉCS LÁSZLÓ, PILINSZKY JÁNOS, RÓRAY GYÖRGY,
VÁROSI ISTVÁN, VÉGH GYÖRGY

VERSEIT.

TANULMANYT, ESSZÉT IIRNAK:

BARTHA DÉNES Kelet és Nyugat örökségéről a magyar zenében,
FÉNYI ANDRÁS Harsányi Lajosról, LOVASS GYULA Csokonairól,
POGÁNY Ö. GÁBOR Tamási Áronról, a novellistáról, STAUD GÉZA
az ismeretlen Madáchról, THURZÓ GÁBOR Brentanoról és a német
romantikáról, THURZÓ GÁBOR Napjaink irodalmár I

Az olvasmány védelmében

címmel

A Vigilia könyvsátra ezidén is a Váci-utcában, a Piarista rendház előtt kapott helyet. A könyvsátorban szeretettel várjuk olvasótáborunkat és ott nemcsak munkatársaink, Ignác Rózsa, Mécs László, Possonyi László, Sik Sándor könyvnapj könyveit találják meg olvasóink, hanem minden más művet is beszerezhetnek.

A tehetségkutatás, a magyar középosztály népi utánpótlásának kérdése egyre nagyobb teret kíván magának a magyar publicisztikában. A Vigilia munkatársai és olvasótábora feladatainkban a tevőleges részt választja. A gyergyószentmiklósi gimnáziumban most teszi le az első gimnáziumi vizsgát az elsőnek kiválasztott két csikszenttamási székely földműves gyerek. Közel egy éve indítottuk meg akciónkat s azóta számtalan nemes csatlakozónak kell köszönetet mondanunk hozzájárulásaikért. Legújabbán Fodor József 5 pengőt, Ortutay Gyula 10 és Possonyi László 45 pengőt adományozott pártfogoltjaink nevelésére. Nemcsak a saját táborunkba hívunk minél több résztvevőt, hanem szeretnénk, ha példánkat más szerkesztőségek, hivatali közületek s mindazok követnék, akik a napi életben együtt működven, könnyűszerrel megszervezhetnek egy-egy ilyen kis részletakciót. A nehézkes hivatalos apparátusok helyett ugyanis sokkal biztatóbb, ha egy-egy község lelkipásztorával választatják ki az arra érdemes gyermekeket s a lelkipásztorával válnak közreműködésével biztosítják a választás sikerét.

A VIGILIA IRÓINAK KÖNYVEI:

MÉCS LÁSZLÓ:	
ÖSSZES VERSEI — — — — —	P 16.—
BALLA BORISZ:	
NICZKY NÖVENDÉK (regény) — — — —	P 5.60
A MEGSEBZETT (regény) — — — —	P 5.60
BRÜSSZELI NAPLÓ — — — — —	P 3.90
A LÉLEK ÚTJAI (új kiadás előkészületben) —	
POSSONYI LÁSZLÓ:	
ÜLDÖZNI FOGNAK TITEKET (regény) — —	P 5.60
AZ ÁRNYÉK (regény) — — — — —	P 5.60
SZILÁGYI IRMA (regény), könyvnapi ára fűzve	P 3.40
	kötve P 4.40
HARSÁNYI LAJOS:	
FEJJEL NAGYOBB MINDENKINÉL (regény) —	P 5.60
ÉGI ÉS FÖLDI SZERELEM (regény) — — —	P 5.60
ÖSSZES MŰVEI (előkészületben) — — — —	
TÓTH LÁSZLÓ:	
MAGANYOS JEGENYE (elbeszélések) — — —	P 5.60
SIK SÁNDOR:	
ÖSSZES VERSEI (fűzve) — — — — —	P 6.80
ZRINYI — — — — —	P 5.—
PÁZMÁNY — — — — —	P 5.—
ARADI ZSOLT:	
AZ ÉG A RACS MÖGÖTT (regény) — — —	P 5.60
A JATEKOS FIA (regény) — — — — —	P 5.60
IJJAS ANTAL:	
MIRANDOLA FORDULÁSA (regény) — — —	P 6.50
AZ ÜZENET (elbeszélések) — — — — —	P 5.—
AZ EMBERELET ÚTJÁNAK FELÉIG (regény)	P 4.—
JUST BÉLA:	
HAJNALI KETTŐ (regény) — — — — —	P 4.80
SZAGOS MISE (regény) — — — — —	P 5.50
VÖRÖS VAGY FEKETE (regény) — — — — —	P 7.50
RÓNAY GYÖGY:	
KERESZTÚT (regény) — — — — —	P 5.60
LÁZADÓ ANGYAL (regény) — — — — —	P 5.60
FAK ÉS GYÜMÖLCSÖK (regény) — — — — —	P 11.60
THURZÓ GÁBOR:	
ELŐJÁTÉK (regény) — — — — —	P 6.50
AZ ADÓSSÁG (regény) — — — — —	P 6.40
A TINTAHAL (elbeszélések) — — — — —	P 2.80
KÉZAI BÉLA:	
AZ UTOLSÓ NAP (regény) — — — — —	P 5.60
HEGEDŰS ZOLTÁN:	
SZAMOSHÁTI ŐSZ (előkészületben) — — —	
TŰZ TAMÁS:	
TISZTA ARANNYAL (versek) — — — — —	P 2.—
VÉGH GYÖRGY:	
HAVAS ÉJSZAKÁK (versek) — — — — —	P 4.—

THURZÓ GÁBOR:

EGYES SZÁM ELSŐ SZEMÉLY

Egyik népi írónk, — és nem is a legrosszabb, — új könyvének bevezetésében nem csekély önelégültséggel állapítja meg, hogy mindaz, amit művében összefoglalt, nem afféle kitalálás, írói csinálmány, hanem maga a valóság, úgy ahogy van. Volt idő, amikor az író ennek éppen az ellenkezőjére volt büszke. A képzeletére, a játékára; Arany János azt tanította: „költő hazudj, de rajt ne fogjanak”. És a tanácsot szívesen megfogadták. Az írók irodalmat írtak, vagyis külön világban éltek, melynek törvényei mások voltak, mint a valóságos világé. Csak a színeket gyűjtötték a valóságról, azonfelül igyekeztek mássá, szebbé tenni azt. Egyszóval: alkotássá. A valóságból és a valóság köré felépítettek egy másik valóságot, az igazit. Annak is megvolt az igazsága, éppen a képzelet munkájában. Efféle igazság az Arany Toldijáé — ki tagadná, hogy a mese mélyén a valóság csillog, annak a mindenkori magyar életnek a tükörképe, amilyen a valóságban volt? Hisz korától senki sem tud szabadulni, a mesemondók is a valóságot mesélik, de bölcsen tudják, hogy a valóság a legigazibb akkor, ha parabolában jelentkezik. Ha az olvasó nem arra döbben rá: ilyen meg amolyan a mű szerzőjének élete; hanem arra: ez az én életem, valamennyiünk élete. Az író mindig mesemondó, azért van képzelete, hogy egy szebb, különb birodalmat alakítson ki saját élményeiből, korának tanulságaiból. Mese kell az olvasónak, életének, vágyainak képe a fantáziában, és az író arra legyen büszke, hogy nem a valóságot írja „úgy ahogy van”, hanem a képzeletén át mesél.

S itt érkezünk el irodalmi életünk legnagyobb bajához. Nemsokára az irodalom magánügygé válik. Egy-egy író, egy-egy írócsoport magánügyvé. Nem művek készülnek, hanem önéletrajzok. Nem vélemények hangzanak el, hanem személyeskedések. Régen boldog volt az író, amikor regényt írt, ma nem ír már regényt, hanem regényes formában, — sokszor a forma se fontos, a legesekélyebb fikciót is elveti, — elmondja az életét, úgy ahogy a világ az ő egyes szám első személye körül forog. Az orosz regényíróknak volt kedves szokásuk — s Jókai, Mikszáth, Krúdy is szívesen élt vele, — hogy az elmondott történet idejét csillaggal jelölje és a várost, ahol a történet leperreg egy betűvel jelezte. Szemérem volt ebben, finom tapintat és arra való törekvés, hogy az elmondottakat kiemeljék személyhez, időhöz kötöttségéből és személytelenítve mutassanak rá benne az örökérvényűre. Ma ennek éppen a fordítottja divatos, de mivel az egyéniségek, akik így kiemelik magukat, sokkal kevésbé egyéniségek és mégkevésbé érdekesek, mint Gogolj vagy Krúdy volt, mű-

veik is lényegesen érdektelenebbek. Azelőtt ötven év szorgalmas irodalmi munkássága után ágyban-párnák közt vagy csatatéren fiatalon meghalt a költő; az utókor, — a hálás utókor, — fürgén hozzálátott, hogy egybeszedje életének adatait, tisztázza barátságait, kinyomozza szerelmeit, megszerezze magánlevelezését. Ma erre már nincs szükség, ötven-hatvan esztendő múltán a filológok kenyér nélkül lesznek. Az író mást sem ír, csak egy végtelen terjedelmű „Életem és Műveim”-en dolgozik. Gondosan közli születési adatait, családfáját, — persze csak akkor, ha kedvező — elmondja barátaival való kapcsolatát, kiadja levelezését. Egyetlen tisztázatlan folt sem marad életének történetében. Mindössze a művek hiányoznak, amik érdekessé és szükségessé teszik az adatokat. Gondosan ügyelnek arra, hogy olvasójuk tisztában legyen fejlődésükkel. Leggyakrabban azzal foglalatostkodnak, hogy idézik önmagukat. „Amint azt már 1935-ben megírtam” — közlik, és az olvasó, visszalapozva valamelyik önéletrajztöredékükre, kissé csodálkozva tapasztalhatja, hogy az idézett időpontban éppen az ellenkezőjét írták, mint amire most hivatkoznak.

Különben az a szó, hogy „olvasó” egyre inkább jelentőségét veszti. Olvasó nincs, csak párthívek vannak. Irodalmi életünk szektákra és csoportokra szakadt, majd a szektákon és csoportokon belül külön szektákra és csoportokra. A mérész irodalomtörténész, aki száz év múlva valami jellemző vonás szerint osztaná fel korunk irodalmát, a legnagyobb zavarba jönne. Nem merné leírni például azt: „Az új népieség kora”, mert a népieseken belül két-három frakció vitatja el egymástól az igazán népiesek nevét. Ha, mondjuk, az „urbánus” vagy „humanista” jelzők közt keresgélne, a legnagyobb nehézségekkel találná magát szemben, mert urbánusaink és humanistáink csoportjai, — ahogy a népiesekkel versenyezve nyilatkoznak önmagukról, — a legnagyobb ellentétben állanak egymással. Az afféle megjelölés mint „deákos” vagy „németes” iskola elképzelhetetlen, mert a politikailag németes iránykozású író például hevesen ellenez mindent, ami német-szabású. Állandó gyanúsítgatásban él irodalmi életünk, és a párthívek lassan mást sem olvashatnak vezéreiktől, — mert vezérek bőven vannak, — mint egymás kitiltását ama vizekről, ahol eddig vállvetve együtt eveztek. Legdivatosabb műfaj a nyilatkozat, persze régiebb irodalmi korok ünnepélyes manifesztumainak méltósága és eszmei gazdagsága nélkül. Egyetlen dühös magánvélemény nyilatkozik ezekben önmaga sérthetlenségéről és a mások, a szembenállók, — a szembenállók természetesen nyugodtan lehetnek párthívek is, akik véletlenül egy jelzót kifogásoltak baráti körben, négy fal közt a nyilatkozó újabb művében, — magánéletének fogyatékoságairól, korábbi irodalompolitikai helyezkedésének kulisszatitkairól.

Eszmei tisztázást hiányoltunk ezekben a hol egy-két la-

pos, hol három-négy regény-kötetes manifesztumokban. Az eszmei tisztázás korának vége abban a pillanatban, amikor egy-egy eszme, — jó-e vagy rossz, hasznos-e vagy káros, itt alig számít, — magánüggé válik. Eszme, — szép és becsületes szó, mindenki tulajdona lehet, amit magába foglal. A magyarság eszméje, vagy más irodalmi, avagy politikai eszme különböző szemszögből tekintve is lehet nemes, igaz, becsületes. Az eszmei tisztázásnak alapvető értelme tehát, hogy vitába szállhassunk, kihegyezzük érveinket, hasznosítani próbáljuk őket a másik érvel szemben, ne engedjünk a magunkéból, de megengedjük a jószándékot és a tisztességet a másinak. A vita ma gyanúsítás, és a gyanúsításnak rengeteg lehetősége lehet, mert a nyilatkozók emlékezőtehetsége rendkívül erős, ha másokról van szó, de szerény, ha önmagukról. „Quantité négligable”-ok grasszálnak szerte, persze mindig az egyes szám első személy elhanyagolható kis multbeli tényezői, amelyek megnőnek az ellenfél szemében. Különben ez a szó se mai már, az ellenfélből régen ellenség lett. Gyulai Pál ma talán kitekerné Jókai Mór nyakát. Természetesen egy mai Gyulai Pál egy mai Jókai Mór nyakát. Mert azóta változtak a művek és változtak a bírálat szempontjai.

Ennek a személyeskedésbe fulladó, vérre és velőre menő vitázásnak haszna aztán nagyon kevés. Lehetetlenné teszi a tanulmány komoly hangját, mert egyszerűbb egyfajta gyanus „esszé”, — amely legtöbbször minden higgadtság híján való, — mint a tanulmány megfontolást és tényekkel való érvelést követelő személytelen modora. Nincs kritika sem, mert a bírálat lényege a tárgyilagosság, — és ki tárgyilagosa ma már? A bírálat semmiesetre sem, mert ha jószándékú, akkor olvasmányait kéri számon a bírált művön, ha elfogult, akkor irodalompolitikai pártállása szerint körmére koppint a népiesnek vagy urbánusnak, ha pedig rosszsándékú, akkor egyenesen ügyészség után kiált. Bírálatot ma, — komoly könyv, igyekvő író, — csak kétfélét kap: a kiadóvállalat úgynevezett „Waschzettli”-jét, melyből megtudjuk, hogy a könyv a világ-irodalom legnagyobb alkotása, — és a szembenálló tábor keresztvizet leszedő (a szó szoros értelmében leszedő) kirohanását. Hogy egy regény felépítése — például — jó-e, alakjai élnek-e vagy papírosból készültek, stílusa tisztult-e vagy sajnálatosan romlott, a mű emelkedés-e az író pályáján, vagy visszaesés, ma lényegtelen. Ambrus Zoltán életének utolsó éveiben gyakran úgy bíralt veszedelmes elmeéllal könyveket, hogy elmondta a tartalmukat, — aki száz év múlva megközelítően is el tudja mondani bírálatok alapján egy ma megjelenő könyv tartalmát, műfaji értékeit, megérdemli a bámulatot. De aligha fogja megérdemelni. A személyeskedés, az állandó egyes szám első személy megzavarja még a jóhíszeműeket is, hiszen a versenyben kényszerítve érzik magukat az egyéni színeskedésre, a lehető legsajátabb kifejezések, egyedül az ő képzeletükből szakadt metaforák-

nak — stílusuk eme védjegyeinek — alkalmazására. Az orvos orvosi képeket használ, az őstehetség mezőgazdaságiakat, a lelkész hittudományiakat, — csak kézzelfoghatókat, amelyek pontosan kifejezik a mondanivalót, nem használ senki. A jobbak szorongattatása más irányban is veszélyezteti a bírálatot. A bíráló lehetőleg biztosítani akarja a misztikus Irodalmi Csoportban való helyét. Ha meghal egy irodalmi alapítvány vezetője, a bíráló gyakran nyugtatja újonnan megjelenő művében az új vezető nevét. A zűrzavar egyre nő, nemsokára mást se láthatunk, mint művek helyett emberfejeket, írók fejét, akik testüktől elszakadva kiáltják világgá önnön igazságukat. Hogy közben az olvasó, — egy a gyanútlanok közül, — nem tud meg mást művekből és bírálatokból, mint a lehető legszemélyesebb ügyeket, vádakat a lehető legszemélyesebb, vádaskodó stílusban, az már nem érdekel senkit. Azért sem érdekel, hiszen szemre, látszólag irodalmi életünk mozgékony, sorra jelennek meg vastag és vékony könyvek, olyan az egész, mint a legtermékenyebb élet. Pedig csak az atkák szaporodnak, melyek befűrődnek az egészséges bőr alá, és az irodalom, az alkotás színe alatt élők szapora és kevésbé izléses életüket.

Valaha a tanulmányíró írásművének bevezetésében vagy függelékében megköszönte mindazok szívességét, akik munkája megírásában önzetlenül támogatták. Ez volt az egyetlen személyes megjegyzésük, és a röpké, hogy „... s akkor elértem célomat” az egyetlen kikapcsolás az olvasóra és a halhatatlanságra. Ennyi aszkézist, nagyon jól tudjuk, ma már aligha kívánhatunk íróinktól, — helyesebben: irodalompolitikusainktól, — boldogok lehetnénk, ha kissé hátrább sorolna az ön-fitogtatás, a cikkíró megpróbálna a szigorú és semleges többes szám harmadik személyében, vagy a régies bájú és közvetlenségű többes szám első személyében beszélni, ahogy ősünk szóltak lényegesen fontosabb dolgokról és jelentősebb észrevételekről, mint utódaik. Nagy vágy ez? Vakmerőség tán? Talán meg lehetne kísérlni, s úgy hisszük, hogy egy képzeletben élő irodalmi folyóirat, amely eddig, — mondjuk udvariasan és hozzávetőlegesen, — kilencven százalékban egyes szám első személyben dörgő megnyilatkozásokat és „helyzet-tisztázásokat” közölt, áttérne erre a szigorúságra, csak használni tudna és végrevalahára tisztázná is a sokat tisztázott helyzetet. Mert eddig sok mindent tisztáztak már irodalom-politika és irodalom-féltés ürügye alatt, itt lenne az ideje, hogy az igazi tisztázás is megkezdődjék. S akkor nagy idő és hosszú böjt után műveket is olvashatnánk, regényszerű regényeket, elbeszélésszerű elbeszéléseket, versszerű verseket és így tovább. A Múza, kit eddig családi ügyekkel és személyes harcok látteleivel ingereltek, végre ocsudhatna, és az irodalompolitika helyét méltón foglalná el ismét az elűzött uralkodó, — hányan ismernének rá akkora számkivetés után? — vagyis: az alkotás. *Thurzó Gábor.*

SIK SÁNDOR:

VERSEK

IMÁDSÁG A JOBBÉRT

Tudom én jól, hogy úgy a jó,
Amint kiméred:
Jó a halál is, és jó — de jó! —
A földi élet,
S a szenvedés is, a fojtogató.

Hogy nem a buták és betegek
És nem a sátán
Császárkodik a megesett
Tömegek hátán:
Rabszolgád bűn és butaság Neked.

Tudom én jól, hogy nem szabad
Könyveket öntsünk:
Viselni kell a láncokat,
Drága kösöntyünk,
Míg magától le nem szakad.

De fojt az undor, fojt nagyon,
El sem ereszt már.
Kezem a gondolat-fagyon
Dermedni kezd már.
Melegedni kívánkozom!

Uram, ha élő tenyered
Szívemre tennéd!
Hogy töltené el e szívet
A gondolatból kevesebb,
S jobban a szentség,
Az együgyű, a gyermekarcú szeretet.

A HARGITÁN

Bolyongok a Hargita gerincén.
Köröttem az élet megint szép.
Bólingat a zöld hegykoszorú.
Alszik bennem, ami szomorú.

Állok, mint az Isten fenyője,
Nem gondolok multra, jövőre:
Elesitülő kislgyerek szívemmel
Békességet kötök a jelennel.

Fejem fölött sasmadár kerengél.
Te madár, ha értem lejönnél!
Megtanítnál szárnyat bontani —
Most kellene ament mondani!

MIT MONDANÁL?

Ha ablakodat megkoccantaná
A hűvös angyal,
S avval a csöpp lélekharanggal
Becsengtyűzne födeled alá,
Amelyet mások meg se hallanak,
Csak akiket immár szólítanak,
Lelkem, mit mondanál?

Kikhez fölsírna ajkamon a szó,
Odaát vannak.
És mit volna mondanom Annak,
Ki szívekben és vesékben olvasó,
S kinek annyi egy sóhajrebbenés,
Mint a csillagok cirpélése és
Ezer szentoltvasó.

Mondanád: így jó! — mondanád: elég?
Ajtód kitárnád?
Vagy fejedre vonnád a párnát
És dideregve suttognád: ne még,
Legyetek türelemmel angyalok,
Még lenni és zümmögni akarok!
— Semmit sem mondanék.

El se köszönnék, mint egy átfutó
Nyáreji vendég.
Még kalapot se vennék,
Mint aki csak a szomszédban lakó.
Szökellenék, mint lomha tél után
A nap, a fű, a fűrgé szél után
A mámoros csikó.

MÁRAI SÁNDOR:

ÚTKÖZBEN

A legérdekesebb tünemény, mellyel az emberi életben találkozhatunk, az emberi jellem. Semmi nem olyan érdekes, kiszámíthatatlan, mint a folyamat, melynek során egy ember elárulja jellembeli sajátosságait. Bármit mutat is a világ: tájakat és természeti csodákat, a földi flóra és fauna beláthatatlan változatait, semmi nem olyan sajátos, mint egy-egy ember jelleme. Mikor érdeklődésünk eljut a világ dolgainak szemlélése közben az emberi jellem ismeretéig, egyszerre úgy érezzük, ez volt igazi feladatunk az életben. S minden más, amit megismertünk, csak ismereteinket gazdagította. De lelkünk csak a jellemek ismeretétől lesz gazdagabb. Mert ez a legközvetlenebb emberi tapasztalás, igen, a jellem maga az ember.

S mert a jellem maga az ember, hasztalan iparkodunk eltitkolni azt: jellemét éppen olyan kevésbé rejtegetheti az az ember, mint ahogy testi lényét nem tudja elrejtteni semmiféle ködsapka. Ideig-óráig viselhetünk az életben álszakállt és álruhákat, de egy pillanatban lehull rólunk minden jelmez és megmutakozik a valóság. Egy mozdulat, egy szó, egy cselekedet végül is elárulja igazi jellemünket; a *camouflage* csak alkalmi lehet. S a találkozás egy jellem valódi sajátosságaival a legnagyobb emberi élmény, melyben részünk lehet.

*

Az igazi élmény az ember számára tehát elsősorban önmagának megismerése. A világ megismerése érdekes, hasznos, gyönyörködtető, félelmes, vagy tanulságos; önmagunk megismerése a legnagyobb utazás, a legfélelmesebb felfedezés, a legtanulságosabb találkozás. Rómában vagy az Északi Sarkon járni sem olyan érdekes, mint megtudni valami valóságot jellemünkről, tehát hajlamaink valóságos természetéről, a világhoz, a jóhoz és rosszhoz, az emberekhez, a szenvedélyekhez való viszonyunkról. Mikor értelmem eléggé megérett erre, már csak ezt az élményt keresem az életben.

*

Hiába mondjuk: „Nem érint a világ gáncsa, sem elismerése! Minden mulandó!” — ha lelkünk mélyen nem érezzük, hogy megtettük kötelességünket a világ felé is. Ezt az önvádat gyakran éreztem. Nem olyan nehéz lemondani arról, amit a világ hiú elismerésében, szórakozási lehetőségekben, tár-

sadalmi vagy anyagi kielégülésben nyujt, s visszavonulni az emberektől, csak feladatainknak, s annak a kisebb körnek élni, melynek szolgálatát elvállaltuk. Nem könnyű azt sem megtenni, de nem is lehetetlen; rosszalással fogadják elvonulásunkat, mert a világi dolgok megvetését és bírálatát látják az ilyen magatartásban; különcknek neveznek, de ugyanakkor bizonyos tisztelet is övezi a mord remetét, s ez a tisztelet s elismerés kielégíti hiúságunkat. Ezenfelül sok kényelmetlenségtől is megszabadulunk, mikor elvonulunk az emberek elől.

De egy hang mégis azt súgja nekünk, önzően, kényelmesen cselekszünk, mikor teljesen elvonulunk az emberekkel való érintkezés elől, s a remete magasztos magányába burkolva bolyongunk művünk és életmódunk sivatagában. Először is, a franciák egyik szava szerint, minden remete gyanus, aki pontosan ismeri a menetrendeket, — a legtöbb remete, aki sértődöttségből, vagy kisebbségi érzésekből az, pontosan ismeri a vonatok indulási idejét, a vonatokét, melyek visszavezetik a világba! — s a legtöbb „nagy magányos” körül úgy sugárzik a hiúság légköre, mint az északi fény, amely csak fénylik, de nem melegít és nem világít. Aztán, nincs mindenkinek joga, magányosnak lenni. A magánynak csak ahhoz van joga, az emberektől elvonulni csak annak van igazi jogcíme, aki az emberek ügyét akarja így szolgálni. Mert senkinek nincsen joga *spleen*ből, dacból, gögből, vagy hiúságból magányosnak lenni. Ha vérmérsékletünk és munkánk természete, mellyel az embereknek akarunk szolgálni, olyan, hogy magányra van szükségünk ehhez, akkor, csak akkor, elkerülhetjük az embereket. De az ilyen munkás és az ilyen munka ritka.

*

Semmiféle magatartás nem jogosult, mely az emberi renden kívül akar felépíteni egyfajta életrendet és munkarendet. Az ember számára a világ dolgainak és a cselekedeteknek addig van csak értelmük, amíg hatni akarnak az emberekre, s együttműködnek az emberi világgal. Ez az együttműködés lehet közvetlen és lehet közvetett. De saját érdekből senkinek nincs joga élni, igen, még alkotni sincs joga.

*

A múltó évek, az idősebb életkor csakugyan adnak valamit, amiért érdemes volt elviselni az élet sok fáradságát, megaláztatását, fájdalmas vesszőfutásait is. Nemcsak tapasztalatokat adnak, mert a tapasztalatoknak önmagukban nincs nevelő erejük, mint ezt az életben mindenfelé láthatjuk: az emberek, bizonyos tragikus tapasztalatok birtokában is ugyanazokat a végzetes hibákat követik el, akkor is, ha előre tudják a következményeket. Nem, az idősebb kor nagy elő-

nye, hogy rendszert tudunk felépíteni tapasztalatainkból, ha nem vagyunk egészen ostobák, vagy aljasok, s nem óhajtunk öregségünkben az emberek által kinevetett és lenézett, ősz pojácák lenni! Mint a vándor, aki egy bonyolult hegyrendszert ismert meg vándorlásai közben, s a legmagasabb csúcra érve átlátja egy táj szerkezetét, áttekintí a hegy-csúcsok összefüggő sorozatának geológiai törvényszerűségét, úgy látjuk mi is a múltó évekkel a *rendszert* mindabban, ami történik életünkben és mások életében. Ez az áttekintés, melyet csak az évek múlása hoz meg, a legnagyobb elégtétel, melyet az emberi és világi dolgok megismerése közben szerezhetünk.

*

A kérdésre, vajjon vértéznek-e a tapasztalatok az élet olcsó, vagy veszélyes, nagy erővel megszólaló kísértései ellen, tagadással kell felelni. Ilyen kísértések a hamis becsvágy, az indulati lehetőségek, mint a szerelem, szereplés, világi siker, az érzékek csábításai, az egészségünkre káros étkezéssbeli túlzások, az ital és a bódítószerek, a testi szenvedélyek, s azoknál is károsabb és veszélyesebb szellemi és jellembeli eltévelyedések, mint a bosszúvágy, a hazugság, a kapzsóság. Mindezek a veszélyek és csábítások minden életkorban konok ismétlődéssel kísértik meg az embert. A tapasztalás, mely arra tanít, hogy minden túlzás, hazugság és tisztátalan szándék csalódáshoz, csömörhöz, megaláztatáshoz és betegséghez vezet, nem óv meg attól, hogy e kísértések áldozatai legyünk. Csak a jellemünkhöz való hűség óvhat meg a bukástól, nem pedig tapasztalataink. A természetben nincs föltétlen rossz és jó; de föltétlenül rossz az ember számára, amit nem tudunk büntetlenül egyeztetni jellemünkkel. Tehát itt is, mint mindig, mikor döntenünk kell, ne azt kutasuk, vajjon a kínálózó csábítás önmagában jó-e vagy rossz, hanem csak azt kérdezzük: megfér-e jellemünkkel az, amit elkövetni szándékozunk? A világi tapasztalás nem olyan fontos, mint jellemünk alapos és föltétlen ismerete. Vannak tapasztalatlan emberek, akik hűségesekek jellemükhöz és ezért nem buknak el a világi vizsgán; s vannak öreg, agyafúrt, sokat tapasztalt rókák, akik nem tudják vágyaikat jellemükhöz igazítani, s ezért mindegyre elbuknak és szégyenletesen orra esnek.

*

A legtöbb emberi szerencsétlenség, nyomorúság, a reménytelen, szégyenletes és baljós emberi helyzetek igazi oka leggyakrabban nem is az emberek gonoszsága, hanem egyszerűen a tunyaság. Az a bizonyos „jóra való restség”, melyről a Biblia beszél. Egy gyilkos meglehetősen ritka emberi tünemény. A gyilkossághoz már erő kell, egyéniség, képzelő-erő, nagy indulatok. Gyilkosok ellen lehet védekezni is. Aki

gyakoribb, s aki ellen nem lehet védekezni, s aki az emberi nyomorúságot és tragédiákat milliószámra tenyészti, az a jámbor és tunya ember, aki elfordítja fejét, ha valamilyen aljasságot, vagy jogtalanságot lát, aki nem emeli föl a telefonkagylót, ha segíthetne is a figyelmeztetéssel, aki óvatosan körüljárja az emberi nyomorúságot és szótlanul odébb megy mellőle, holott különösebb áldozat és erőfeszítés nélkül visszaadhatná egy ember kedvét az élethez vagy segíthetne egy nyomorulton. Az ember, aki harcra kel a világgal a maga zsarnoksága érdekében, nem olyan veszedelmes, mint az udvarias, sunyi és megfontolt középszerűség, a hümmögő közreputasság, a gyáva és lusta önzés. Ez a főbűn. Ez a fajta ember csinálja a világot olyanná, amilyen, s neki köszönhetjük, ha e tapasztalatok birtokában különösebb sajnálkozás nélkül búcsúzunk halálunk órájában az emberi világtól.

*

Az önmagunknak tett önkéntes fogadalmakat — „holnaptól nem teszem ezt, vagy azt, így vagy úgy élek, ezzel, vagy azzal foglalkozom” — talán még alaposabban meg kell fontolni, mint az embereknek adott szavunkat. Mert az embereknek adott szót vissza is vonhatjuk, ha úgy látjuk, hogy a világ változik szavunk körül, másképpen helyezkednek el az emberi dolgok az egyszer igazságnak megismert és fogadalmában megvallott eszme körül. De az önmagunknak adott szó annyit jelent, hogy szerződést kötöttünk jellemünkkel, mely nem változik, s ezért a vele kötött szerződést nincs módunk megváltoztatni. Ha a világ megvet, mert nem tartottuk meg adott szavunkat, ezt a megvetést még túl lehet élni, mert a világ sem erkölcsös szerződő fél. De ha jellemünket csaljuk meg, akkor is van ugyan módunk továbbélni, de belső magatartásunk bizonytalan lesz, büntudatos és igazodó.

*

Az értelem nem elég ahhoz, hogy megértsük önmagunkat, vagy a világ tüneményeit; a lényeges, a csalhatalan megértéshez és érzékeléshez valami más is kell, több, mint az értelem. Kell hozzá kegyelem is, alázat is, testünknek és ösztöneinknek valamilyen különösen szerencsés működése, vizsgálatunk tárgyának egyfajta előnyös elhelyezése, s talán a csillagképek megfelelő alakulása is szükséges hozzá, hogy megértsünk e földön valamit. Gondolj erre, mikor büszke vagy, mert azt hiszed, érted ezt vagy azt.

*

Önelégülten és büszkén gondolsz arra, hogy elolvastál és megértettél néhány könyvet, gyarapítottad ismereteid, meg-

tudtál valamit a természetről, vagy az emberi szellem tűnő-
déseiről? Úgy érzed, „művelt” vagy, különb, mint a tudatlanok? Gondolj csak arra, milyen végtelen tömegű ismeretet zár magába a könyvek összessége, s egyetlen könyv teljes megértéséhez mit is kellene ismerni és olvasni még? Gondolj a British Museum könyvtárának körbefutó vasállványaira, milyen hosszan kellene élned, hogy valamit is megismerj a gondolkodás anyagából, melyet az ott felhalmozott könyvek magukba zárnak! De maradj csak könyves szobádban, s valld meg, mily sokféle könyvet nem olvastál azok közül, melyek könyvespolcaidon sorakoznak, s még az olvasottak közül is hány akad olyan, melyet teljesen megértettél és minden figyelemmel követtél? Nem, a „műveltség”, mikor farkasszemet néz az emberi szellem világegyetemével, meddő és hiú magatartás csak. Inkább gondolj arra, hogy egyetlen ismeretet megérteni, felfogni, átérezni már az élet erőfeszítéseinek teljességét követeli. És gondolj arra is, mennyi mindent írtak, gondoltak előtted, a gondolatoknak micsoda óceánjai pihennek a múltban, s miféle zuhanással árad minden új korban az emberi gondolat bősége a jelenségek és tünemények összegéből. Erre gondolj, s elszégyeled magad. Agyad műveltsége véges és gyermekes. De jellemed és szíved műveltsége lehet teljes és emberhez méltó, akkor is, ha szellemi ismereteid korlátozottak.

*

Mindig és örökké csak arra gondolj, hogy az emberek, akik közelednek hozzád, egyszerre bűnösök és ártatlanok, ugyanaz a törvény működik szívükben, mint a te szívedben és a világmindenség érlüktetésében, s ugyanolyan halandók, mint te vagy. Az emberi gonoszság és az emberi jóság a világ életütemének egyformán árama és alkatrésze. A legnagyobb gonosztevőt sem tudom már másképpen szemlélni, — azt sem, aki életemre tör, — mint az élet nagy egységének egyik eszközét. Életemre tör, de ő is áldozat, — mit is gyűlöljek rajta?

*

Nem mondom én, hogy elővigyázattal, megfontoltsággal és önuralommal elkerülheted a nyavalyát. A betegség a mindent teremtő és mindent pusztító életnek egyik természetes kelléke és szerszáma. De a kivégzés módját legtöbbször magad választod. A természet jóságos hóhér: ha akarod, a csendes elégedés, lassú ellobbanás bölcs és méltóságteljes halálnemét nyújtja neked. De ha nem viselkedsz jellemednek megfelelően — feltételezve, hogy emberséges és jó a jellemed, — lassú tüzön pirít meg. Erre kell gondolnod, mikor megtámad a betegség.

*

Mindennél fontosabb, hogy munkánkat, hajlamainkat és életütemünket egyeztessük a természet nagy és örök ritmusával. A hold járása, a szelek fordulása, a nap forrósága, az éjszaka áramai, mindez alakítja személyes sorsunkat, vagy szerdai életrendünket is: az ember hallja, nagyon messziről, az intéseket és figyelmeztetéseket, a világmindenség óvóigazító zörejeit... Egyszerre kell élni a nappal, a holddal, a vizek áradásával, a hideggel és a meleggel: soha nem ellene, mindig belesimulva a világ összhangjába, a teremtés és pusztulás teljes rendjébe. Csak azok botlanak meg az életben, akik valahogyan belülről süketek a világ hangjai iránt.

*

De egyszerre kell élnünk szívünkkel is, azzal a másik életütemmel, mely titkosabb, leplezettebb, nehezebben megismerhető, mint a világ áramlásának rendje. Akinek a szíve, készséges ütemmel, nyolcvanat ver, ne akarjon marathoni versenyzők módjára élni. Állandóan hallani kell testünk és jellemünk titkos morse-jeleit, e finom és erőlyes üzeneteket, melyek megszabják életed igaz mértékét. Kinek érzékeit eltompította a becsvágy, a szenvedély, nem hallja többé e hangokat. Az ilyen ember teste, lelke és a világ üteme ellen él; emberhez nem méltó módon él, tehát embertelenül bünhődik.

*

Azt hiszed, házat építettél, s pályád büszke ormairól elégedetten szemlélheted a világot? Nem tudod, hogy örökké vándor maradsz, s minden, amit csinálsz, az úton haladó vándor mozdulata? Örökké városok, célok, életkorok és változások közt haladsz s ha megpihensz, nem pihensz biztosabban, sem tartósabban, mint a vándor, aki megpihen az útszéli almafa árnyékában egy félórára, útközben. Tudjad ezt, mikor terveket szövögetsz. Utad értelme nem a cél, hanem a vándorlás. Nem helyzetekben élsz, hanem útközben.

Márai Sándor.

HORVÁTH BÉLA :

A VESZPRÉMI TEMETŐBEN

Temetőhegy, te drága dajkám,
Ragyogd a régi sugarat rám,
Jelöld meg bátor csillagoddal
S dobogd el bánatom, hegyoldal.

Temető az én menedékem,
Daloljatok a jegenyéken
Vidám rigók a fényes ágon
Itt nyugszik őszám, ükőm-ágom.

Itt alszanak a hős elődök,
A sírhalomra sírva dőlök,
Itt nyugszanak, kik nem örültek,
Mert rajtuk sohse könyörültek.

A dolguk volt ingyen verejték,
A dombokon búsan terelték
A püspök úr sok drága barmát
S a vérüket is ingyen adták.

A porba dőlt a vérük ingyen,
De mozgolódnak ereimben,
A csontjaimban fészkelődnek,
Hogy mindörökkön értsem őket.

Hallom szavát a temetőnek,
Bokornak, fűnek, fának, kőnek,
S a holtak szívemen kopognak,
Hogy értsenek az elnyomottak.

Hogy értsenek a nyomorultak,
Az élők és a porba hulltak,
Hallgassák ajkamon a sóhajt
S a fákon a harsány rigódalt.

A halottakkal van kötése,
Hogy halálomat el ne késsem,
De mint a csillag itten égjek,
Hogy lássanak a nemzedékek.

Hogy lássanak a jobb utódok,
Akikben élek, mozgolódom
S megdobbanok, mint a hegyoldal
És intek örök csillagommal.

POSSONYI LÁSZLÓ:

POLYGON-TÉR*

Még alig pitymallott, csak a menedékesebb részekbe összesodort hófoltok adtak egy kis világosságot. Fagyos szél süvöltött, kavarta a daraszerű, csípős havat, aztán megint elcsitult a szél. Ilyenkor a hőszítálás is elállt. Hirtelen fordult az idő, nem tudott megállapodni. Tegnap még szélhajszolta, bővízű téli zápor verte végig Bákó utcáit, ahol a sok háborús hirdetmény közé mindenüvé kiragasztották a kivégzést hirdető plakátokat. Nagy fekete betűk hirdették, hogy a kivégzés a Polygon nevű katonai gyalogsági lőtérrel folyik le reggel félhét órakor és azon mindenki résztvehet. A heves vihar letépte a falakról a plakátokat, ronggyá mosta őket, tudta mégis mindenki, hol lesz a nagy esemény. Csak talán az órát nézték el. Vagy féltek, hogy lekésnek, nem kapnak helyet? A felfagyott, hótól tarkított göröngyös lőtérrel már hat óra előtt százával nyüzsgött a nép. Belepték a sokszögletű teret, keresték a dombosabb részeket. A tér szélén búslakodó, vedlett akácfákra meg a kerítésekre nemcsak gyerekek, felnőtt férfiak is felkapaszkodtak és egyre többen lettek. A nagy, idomtalan Polygon-teret még nem foglalta el a katonaság, a tömeg ide-oda hullámozott. Fázósan, topogva, de valami nagy izgalomban hullámozott a nép. Az elítélt nőről beszéltek. Előbb dühösen, vérre szomjazva, aztán furcsa hírektől ingerelve egyre bizonytalanabbul. Egyszerre csak végigfutott, harapódzott, gyökeret eresztett a hit, hogy a leány ártatlan és csak a népet akarják elbolondítani vele. A tárgyalásról suttogtak, a bírák tanácsalanságáról. Hogy a leány mindent magára vállalt, pedig ártatlan benne, nem is kellett volna elvállalnia. Csak a vőlegényét akarta menteni, aki elszökött. Nem értették a dolgot és fáztak, nyüzsgöttek, tanácskoztak.

Mire a katonaság meg a csendőrség kivonult, nem találtak helyet a kivézényelt csapatok felállítására. A katonák összehorlódottak a tér bejáratánál, a tisztek előre szaladtak, kiabálás, szitkozódás támadt. Akkor a csendőrök nyomultak előre és nekifogtak, hogy a tér egyik sarkába tereljék össze a közönséget. Kergették, lökdösték az embereket, aki nem siegett, megnoszogatták a puskatus végével is. A csócselék zajongani kezdett és szidta az urakat. Végül is kordont vontak egy század katonával, bekerítették a kíváncsiakat és úgy szorították, hajtották együvé a népet. A szél hol nekifeszült a mezőnek, hol egészen elállt, a hó kavargott imitt-amott. Sokszor nem lehetett tudni, hogy újra esik-e a hó, meg a dara,

*Részlet a szerző könyvnapi regényéből. (Szilágyi Irma.)

vagy csak a hajnalban leesett hószemeket kavarja a fergeteg. Fent a távolszürke felhők megett vadlibák csapatja szállt, de lent a varjúk túlkárogták őket.

A két vén sírásó már kiásta a köves, fagyos réteget és most kis pihenőt tartott. Fent a golyóvédő dombon katonák káromkodtak. Csákányuk nem volt, csak kis kézi ásót hoztak s nem igen boldogultak vele a fagyott földben. Senki sem gondolta volna előző nap, hogy reggelre fagnyi fog. A sírásók nem adták oda az ásójukat, mikor tőlük kérték, nekik is kell, azt mondták. A katonák dolga pedig sürgősebb volt. Két cölöpöt ástak a földbe meg gerendát húztak, hogy ehhez kössék ki az elítéltet. De a gödör kicsi volt, a súlyos gerendák nem akartak megállni benne és ingadoztak, mikor először tömködték körül földdel. Ki kellett újra hányni a gödröt, hogy jobban leássanak. Végre felmagaslott a kivégző oszlop, két katona háttal nekiviselkedett, mégis megállott. A katonák erre otromba bakkancsaikban lebotorkáltak a dombról, aztán sároshavas nadrágjukat tisztogatva félreálltak. Lent a nézősereg tömegén moraj szállott végig: „Ide kötik majd az elítéltet, ha megjön”.

Most már megtörténhet, aminek történnie kell.

Lassan elrendeződik a négyszögbe terelt tömeg is, de a fojtott izgalom egyre nő. Lent úgy harminc lépésnyire a beásott gerendáktól a kivégzőszakasz fegyvert tölt. Tizenkét katona babrál a puskájával. Most, hogy megtisztították az idomtalan teret a néptől, köröskörül felállnak a kivezényelt csapatok is. Félhét már régen elmúlt, egyre jobban világosodik, az arcok zöldesek, kialvatlanok és a szél marja őket. A csapatok előtt csak néhány tiszt rendelkezik, de sokkal több a tiszti egyenruha a civilek négyszögében, az asszonyok közelében. A tisztek lassan az első sorba nyomulnak előre pártfogoltjaikkal. Jólöltözött asszonyok, leányok egy-egy egyenruhába kapaszkodnak, karjuk alá bújnak, hogy ne dideregjenek úgy a hidegben. Bátorítást várnak, a tiszteket kérdezzetik, hogy lesz, mi lesz? A frissen borotvált arcok előbb még puderes hamvassága kékesre fagy, a szakálltövek feketésen ragyázzák a lilára váló bőrt. Fényképezőgép van sokaknál, ezek azt lesik, kitisztul-e annyira az idő, hogy felvételt is csináljanak. Mások látcsóval kémlelik az utat, hogy jön-e már az elítélt.

Nagysokára egy lefüggönyözött régi batár gördül a lőter bejáratához. Szétválik a zöldesszürkére fakult fekete függöny és ott áll Irma. Mintha csak kirándulásra jött volna, csukaszürke kosztümje van rajta, aztán a magasszárú sárga cipő, meg a könnyű kis vadászkalap. Segíteni akarnak neki a leszállásnál, de leugrik maga a régi batár magas hágójáról könnyedén. Körültekint, látja, hogy minden szem őt lesi. Felveti a fejét és most már nem néz sem jobbra, sem balra, csak maga elé messzire. Elhalad a gyalogsági csapatok előtt, majd néhány szót vált a hadbírósaági urakkal. Ezalatt az őt

kísérő csendőrök visszahúzódnak tőle. Ilyen elíteltet még nem láttak. Hirtelen újra megindul, már a kordon előtt lépet. Fürgén megy, a csendőrök nem tudják beérni. Egyedül halad a kordon előtt, a város morajló, vizslató, ágaskodó népe előtt. Hirtelen a tömeg felé fordul. Ott áll az ezredorvos egy nagyon szép, fiatal nővel. Irma megtorpan. „A menyasszonya — gondolja —, már a tárgyaláson is ott volt.” Az orvos mintha intene, búcsúzni akarna, vagy bátorítaná. Irma visszatekint, látja, hogy a csendőrök tíz lépésnyire vannak. Az orvos egészen elől áll, hátulról a tömeg szorítja az előlállókat, megszakad a kordon. Az elítelt ott áll a tömeg karéja közepette. Odalép az orvos menyasszonyához, megcsókolja a döbbenten álló leányt. Az orvos tévován fogja a menyasszonya karját, másik karját a tömeg elé feszíti, hogy rá ne zúduljanak az elítéltek. Irma menne már tovább, de a tömeg körülfogta. Csak egyfelé mehetne, egy valaki nem lép közelebb. Egy magas, állapotos asszony. Viorica az és hátulra néve, de a tömeg nyomja, taszítja előre. Most már látszik rajta, hogy gyereket vár, nem úgy mint az őszön. És nem olyan piros, feszültbőrű az arca, mint a havason látta. A szeme is megtörtebb, fáradtabb és hiába veti a hátát a tömegnek, csak nyomják, buktatják Irma felé. Pedig Viorica nem akar jönni, a szemében rémület dermed és mintha félne az elítelt tekintetétől. S a hullámzó tömeg, amelynek neki-feszíti a hátát, elgáncsolja, Irma felé buktatja. Ha fel nem fogná a két karjával, elvágódnék a megnehezült borzongó test. Irmát elfogja a szánalom. Szegény, fél tőlem és gyereket vár. Meg kell neki bocsátani. Talán nem elég nagyon szeretni a magunkéit, meg kell szabadulni a gyűlöletől is. Fel-fogja, átöleli, aztán hirtelen mozdulattal megcsókolja a pelyhűdt bőrű, reszkető asszonyt.

— Megbocsátok Viorica, bocsáss meg te is nekem — mondja és látja, hogy Viorica sír.

A csendőrök most már a katonákkal együtt visszanyomják a tömeget és kiszabadítják Irmát, közreveszik. A hátulállók, akik nem láthatták, mi történt, előlről kapják a híreket és szájról-szájra adják. „Megcsókolta... bocsánatot kért... ez segített rajta... nem, ez volt, aki feladta...” Sokan nem hiszik, hogy Viorica adta volna csendőrökre Irmát. Egy vénasszony ijedten keresztet vet s azt suttogja: „Ne vígy minket a kísértésbe.”

Irma már messze jár. Nyomában fényképezőgépek kattannak, ha nincs is fényképezésre való idő. Már ott áll a tér közepén, a golyófogó domb lábánál. Most olvassák fel az ítéletet, de nem figyel oda. Az éjjel mintha vadlibák vonulását hallotta volna, mikor elment a páter. S most újra megüti a fülét a szálló madarak sejtelmes hangja. Ott fent a kavargó szürke felhők mögött egészen messze, sejtelmesen különös hangok hallatszanak. Vadlibák volnának? A hangjukat mindig úgy szerette, talán azért, mert csak ritkán és alig lehet

hallani a szavukat. A szinte hallhatatlan hangokat figyeli a varjak károgásán és az ítélet tagolt kopogásán túl. Igen, mégis vadlibák, nem téved. Most a segítségére jöttek, hogy ne kelljen senkire se néznie, senkire se hallgatnia ebben a percben, csak az ég messzehangú vándoraira.

Észre sem veszi, mikor vége az ítélet felolvasásának. Csak mikor megérintik a karját, hogy tovább vezessék, retten fel. Megy nyugodtan, könnyedén, nem is néz a lába elé, csak a félig megásott sírgödör mellett torpan meg. A két sírásó abbahagyja a munkát, amíg elhalad mellettük és az arcába bámul.

— Mélyen... minél mélyebben ássátok, — szól hozzájuk és pénzt vet oda nekik. A pénzt, amelyet az ítélet után kapott vissza, kilencvenhat leít. A két vénember ijedten keresztet vet és bámul rá mozdulatlanul. A szél most belekap az egyik papírpénzbe és sodorni kezdi a földhányás tetejéről a domb felé. Erre kiugranak a gödörből, összekapdossák a széthullott pénzdarabokat. Irma a füléhez nyúl, még egy fülbevalója van ott. Most már nem baj, ha fáj, kiveszi és az egyik csendőrnek adja.

— Adja egy szegény asszonynak... — mondja és már továbbnógatják a cölöpök felé. Ott áll a golyófogó domb lábánál, az oszlopok alatt. Leveszi a kalapját, könnyedén félrehajítja, mintha csak hegymászós kirándulásra jött volna s melege lenne. Szőke hajába belekap a szél, hőszemek tapadnak rá és hűsítik a virrasztástól égő arcát. Ahogy megolvadnak a szeme tájékán, olyan, mintha sírna. Pedig valami könnyű láz feszíti testét, hogy szinte nem is érzi: teste is van. Könnyebb, sokallta könnyebb mindez, mint gondolta a rettenetes éjszakán: „Köszönöm Istenem, köszönöm” suttogja most és látja, hogy újra vezetnék tovább. De nem kell segítség, támogatás. A cölöpök egy kis emelkedésen állanak, biztosan oda kell mennie... Nekiiramodik a magaslatnak, hajába belekap a szél, kabátja alól fehér ingblúza kilibben. Kicsit liheg, de már ott áll az oszlopok között és vár. A csendőrök lihegve érik be. Irma áll nyugodtan, csak akkor rándul meg a teste, mikor a szemét akarják bekötni. Elhárítja a fehérkendős kezét, önként kitarja a két karját, hogy megköthessék. Ügyetlen kezek babrálják a kötéllal, de rajtuk már nem segíthet. Milyen ügyetlen sokszor a férfiek... Végre megkötötték. Ott áll kifeszített karokkal fent a dombon a hópelyhek közt és a tömeg nézi, a katonák nézik, halálos csend ül a lőtérre. Kitisztul a domb környéke is, egyedül áll a szállongó hóban, egészen egyedül. Csak az eget kell néznie, a távoli hangokat lesnie és nyugodtan várhat. Most már igazán nyugodtan várhat, ha eddig nyugodt maradt.

A szakasz lassan célra emeli a puskákat, elhangzik a vezényszó és mind a tizenkét katona azt hiszi, hogy éppen őrá néz az a leány, vagy egyenesen a puskája csövébe. Pedig milyen messzire lát most már... Az első sortűzre

mellén ütést érez és Medgyest látja, a szőlőhegyet, az esőben csillogó nedves sineket... Két kislány hangját hallja: megtenné-e... ha biztosan tudnám, hogy segíték... ha rögtön meghalnék, talán nem is fájna... nem, nem is az fáj, hogy az ütközők közé került... az apját látja a vonaton, amint kihajlik a mozdonyból és nyúl feléje, hogy felemelje, elrántsa az ütközők közül...

Még hall valami ropogásszerű zajt, ütközők csattanását-e, nem tudja. Mintha a térdéből kifogyott volna az erő, s teste előrehajlik alázatosan, mint valami megérett kalász a sarló előtt. Meghajlik, de nem esik el, kifeszített karral függve marad és már nem hallja, hogy a csapatok tévován hurrát kiáltanak a lecsendesülő hóviharban.

Valahogy nagy csend száll a Polygon-térre, pedig ezer meg ezer ember tódul sietve a szokszögletű mező minden sarka felé. De most nincs kedve a beszélgetésre senkinek. Némán, lehajtott fejjel szélednek szét és egyszerre olyan félelmetes lesz a lőtér agyontaposott mezeje. A két sírásó meg a katonák irígylik a civileket, hogy máris elmehetnek a csendes, halotti mezőről szabadon.

Possonyi László.

TOLDALAGHY PÁL:

VERSEK

CSAK FÉLIG ŐSZ

A vitorlások a vizen
lebegnek szinte szeliden.
Mögöttük a táj párolog:
az országotak, sátorok,

a lankák és az erjedő
gyümölcsös kert, a sok tető.
A szél pedig tunyán legyez
s tudod, nem ősz, szeptember ez.

Csak félig ősz. Lustán üget
parasztlován a szürkület
s míg nagysokára ideér,
megfordul tévován a szél,

megfordulnak egymásután
a vitorlások is sután.
Inognak. Óriási nagy
árnyékuk a partra kicsap.

HAJNALI ÓRAK

A zárdakertben hajnali
órákban láthatod
előre-hátra hajlani
a fákat és a sok

fehér kötőjü és szelid
apácát, akik a
ribizliket szemelgetik
a rend korsóiba.

Ezek a szorgalmas szüzek
szeretik az erényt
és dolgoztatják testüket,
hajlenganak, miként

a fák a kora hajnali
órákban, amikor
határozottan hallani
az Istent, aki szól.

RÓNAY GYÖRGY:

A NÉVTELEN JEGYZŐ

Anonymus, a rejtelmes királyi jegyző személyéről és koráról, meg műve hiteléről immár két évszázadja, — azóta, hogy Schwaundtner 1746-ban Bécsben először kiadta, — heves viták folytak. Komoly föltevésék és kalandos kísérletek után a tudománynak legújabbán alighanem sikerült tisztáznia, ki volt és mikor élt; sőt, nagy vonásokban életrajzát is fölvázolta. Minden valószínűség szerint III. Béla királynak volt a jegyzője s azonos azzal a Petrus magister esztergomi kanonokkal, aki előbb mint nótárius a kancelláriában szolgált, később pedig esztergomi prépost lett s 1218 táján halt meg. Hogy Párizsban tanult, magisteri címe mellett művének prológusából is sejthető; III. Ince pápának egy leveléből pedig az derül ki, hogy Rómában is járt: két társával együtt részt vett ott egy pápai okirat megbeszélésében.

Páris és Franciaország ekkor már nemcsak a nagyhírű tudományok-forrása, nem csupán teológusok értelmezik itt a szent iratokat s kutatják az igazságot: a Roland-ének férfias és fenséges hősiessége után lágyabb és világiasabb szellem kezd hódítani. Hogy Péter mester ismerte volna a francia lovagregényeket, a század második felében író Chrétien de Troyes világát, művében semmi nyoma sincs; hogy azonban később, a tizenharmadik és tizennegyedik században ismerték őket Magyarországon az előkelőbb körökben, sejtetik az okleveles anyagban fennmaradt férfi és női nevek: Roland, Oliver, Olivant, — a Roland-ének hőseinek s Roland kürtjének neve mellett — Lancelot, Ivain, Tristan, Izolde, Enide... Ha e lovageposzok világával talán nem is, a világiasabb szellemmel s eszményekkel Péter bizonyára találkozott Párisban; s amit ez az élmény jelenthetett neki és francia földön járt társainak, megegyezik azzal a fölvilágosultabb szellemmel, amely felé Kálmán kora óta a magyar fejlődés is haladt.

E fejlődés egyik tünete és eredménye az *írói öntudat* megnövekedése. Már e középkori fölvilágosodás kezdetén, Kálmán király korában vannak írók, — Albericus és Hartvik — kik föladják „szerény középkori névtelenségüket“; a XII. század végén pedig e „névtelen“ jegyző épen fokozott írói öntudattal rejti el nevét a kor divatja szerint a név első betűje — a sigla — mögé! Pápai és egyéb oklevelekben, levelekben egyaránt szokás ez ekkor, az írástudók divatja, ép úgy, mint a szinte humanista módon szerénykedő „dictus magister“, „dictus abbas“ szerkezet. „P. dictus magister“: „a mesternek mondott Péter“ e sokat vitatott formulával vall legjobban magas írói önértetéről. Ő, aki „utódainak legvégső nemzedékéig“ hagyományozza át a honfoglalás „igaz“ történetét s művét így mintegy századok távlatába állítja; ő, aki könyvével boldogító ajándékot ad nemzetének: „Felix igitur Hungaria, — cui sunt dona data varia, — omnibus enim horis — gaudeat de munere sui litteratoris“. Vagyis: „Magyarország tehát boldog, — jutott neki adomány sok, — hisz örülhet minden órán — deákjának ajándékán“.

E megnőtt öntudattal fokozott *kritika*, élesebb *racionalizmus* jár együtt: a „költői mesék“ s az ellenőrizhetetlen hagyományok megvetése. Péter fölfogásában a „nemesség“ egyenesen e racio-

nális állásfoglalással azonos, amint előbeszédeiben írja: „Ha az oly igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit a parasztok hamis meséiből vagy a regősök csacsogó énekéből mintegy álomban hallaná, nagyon is nem szép és elég illetlen dolog volna. Ezért most inkább az iratok biztos előadásából meg a történeti művek világos értelmezéséből *nemeshez méltó módon* — „nobiliter“ — fogja föl a dolgok igazságát.“ A Szent László-kori ősgesta mondák, hagyományok iránti fogékonyságával szemben a kritikus racionalizmus már szinte gőgös vallomása ez: az álmodozó, — „quasi somniando“ — hiszékenységgel szemben a nemeshez egyedül méltó tudós kétely igazolása.

Az élet és ember új, világiasabb fölfogása, meg a vele kapcsolatos racionalizmus mély nyomokat hagyott Péter Mester *történet-szemléletén* is. A románkori istenkegyelmiség szigorán már Kálmán korában megfigyelhető bizonyos enyhülés, a keresztény világgép azonban ott még sértetlen, míg Béla király jegyzőjénél már csak közhelyszerű kifejezésekben nyilatkozik meg s rakódik rá a világi, sőt olykor szinte egyenesen „pogány“ anyagra. Az ő műve, sajnos, befejezetlen, — egy helyütt utal arra, hogy „lentebb“ majd beszámol a Szent István halála utáni időkről — Taksony korával vége szakad, s így még csak nem is gyaníthatjuk, hogyan írt volna Szent Lászlóról, hogyan módosította volna forrása, az egyik ősgesta-folytatás előadását. Ami anyagát, a honfoglalás és a kalandozások történetét illeti: az istenkegyelmiség úgyszólván egyébben sem nyilatkozik meg, mint az olyan megmerevedett, esetleg már tartalmatlanná, pusztá stílárís elemmé, fordulatá vált kitételekben, hogy egy-egy vezérnek „segítsége a Szentlélek volt“ s a magyarok előtt harcaikban „Isten kegyelme járt“. Annál több szó esik Attiláról, — lényegesen több, mint amennyi az ősgestában lehetett — s valójában Atilla az, aki a magyarok előtt jár és vállalkozásukat jó végre segíti. Mintegy „szállongó hire“ nyomát követik; susdaliak, haliesiak, szlovének egyaránt Atilla földjeként dicsérik Pannóniát, Árpád az ő öröksége jogán — s nem Isten rendeléséből — követeli magának az országot, melyet Zalán ősapja „a mi ősapánk, Atilla király halála után foglalt el“; s ami talán a legjellemzőbb: Ménmarót földjének lakói reszketni kezdenek a magyarok hírére, mert hallották, hogy Árpád Atilla ivadéka, s „ezért aztán senki sem hihette, hogy másképp élhessen, mint csak Álmos vezér fiának, Árpádnak és nemeseinek a kegyelméből“. Atilla e sokszoros hangsúlyozással szinte mítikus hőssé, a honfoglalás és vele a gesta hősvé emelkedik.

A szellem e világi-„pogány“ hajlamára vall az a kép is, amelyet Péter mester kiegészítve az ősgesta előadását, a szkitákról fest. Eszerint — ahogyan a gesta első fejezetében írja, nem is egyszer, mintha nem tudna betelni vele — a szkiták, népünk ősei, soha semmi népnek igája alá nyakukat nem hajtották, megkergették Dariust és Cirust, sőt Nagy Sándort is; hármukat leszámítva „a világon egyetlenegy nemzet sem merte lábát tenni az ő földjükre; lovon gyorsak, harcban kemények voltak; ijjal, nyillal senki olyan jól nem bánt, mint ők; ha sérelem esett rajtuk, „semmijük sem lehetett a világon, amit ne tettek volna kockára“; nem a zsákmányt keresték, hanem, „mint utódaik közül a mostaniak“, csupán a dicsőséget. A harcos-pogány eszmény mellé áll a kalandozó magyarság dicséretével is. Azzal kapcsolatban, hogy a vezérek engedélyt kérnek Árpádtól Görögország és Macedónia meghódítására „a Dunától a Fekete-tengerig“, leplezetlen elégtűléssel jegyzi

meg: „Hiszen a magyarok lelke abban az időben semmi mást nem áhított, csak földeket foglalni, népeket hódítani és hadimunkát végezni. Tudniillik a magyarok akkor úgy örültek az embervér kiöntésának, mint a nadály, s bizony-bizony, *ha nem így tettek volna, nem hagytak volna annyi jó földet utódaikra*“. Vezéreik — mondja másutt, Lélről, Bulcsuról és Botondról — „harcias és bátorlelkű férfiak voltak, kik semmi másra nem viseltek gondot, csak arra, hogy uruk számára népeket hódítsanak és más országokat pusztítsanak.“ E pogány-harcos romantika egyenesen a győzhetetlenség hírével előzi a kalandozókat. Sun-menti vereségük, mikor Lél és Bulcsu akasztófán végzi életét, az alemannok „gyalázatos csalárdóságának“, — „nefandis fraudibus“ következménye; s e vereség is valósággal győzelemmé nemesül a lelkes és önzeteres író tolla nyomán: Botond s a többi megmaradt magyar sebzett oroszlánként ront az ellenségre s nagy öldökléssel teríti le; „és noha le voltak győzve, mégis legyőzőiket erősebben, diadalmasabban győzték le“.

A tizenkettedik századvégi Európában, amikor a figyelem ismét az antik pogányság felé fordul, — egy helyütt Péter mester tollából is kicsúszik a jellemző „halhatatlan istenek“, „dii immortales“ kifejezés: nékik mutat be áldozatot az Ung városba bevonult Álmos — amikor fokozottabban értékeli a római művészet főlészínre bukkanó emlékeit, s amikor — nálunk is — antik töredékek és minták vonulnak be s érvényesülnek építészetben, szobrászatban: Béla király jegyzője a magyar pogányság hőseit és szellemét eszményíti művében, s akár az ősgesta, de jóval nyomatékosabban, a rómaiakat is megverő Atilla alakjára mutat rá.

E világiasság a korábbi idők magasabb *eszményeiből* is enged. A honfoglalás a fegyvertényeken kívül nagy lakomák és áldomások sorozata. Amikor Árpádnak és főjobbágyainak értésére jut a nyíri népek meghódítása, szerfölötti örömközlésben, szobrászatban — „more paganismo“ — áldomást csapnak „Árpád vezér és főemberei a vígságnak ilyen okáért egy egész héten át ünnepet ülve, úgy lakmároztak s majdnem minden nap megittasodtak amiatt, hogy ez a nagy öröm beteljesedett“. Az Atilla király városába való bevonulást is nagy lakmározások követik, „mind ott szóltak szépen összezengeve a kobzok meg a sípok a regösök valamennyi énekével együttl“, a vezérnek s nemeseinek arany, a közrendűeknek s parasztoknak ezüst edényben hordják föl az ételt meg az italt s „bőségesen és pompásan“ élnek.

Árpád szerepe nagyjából ki is merül a vezérek győzelmi jelenségeinek meghallgatásában és áldomások tartásában, „jó urakhoz“ méltó jutalomszlogatásban. Középkori írótól nem várhatunk modern értelemben vett „jellemzést“; Árpád tétlensége azonban még így is föltűnő. Minden nagy tettet vezérei hajtának végre; róluk bizonyára a hagyomány is többet őrzött meg, s az is gyanítható, hogy e hagyományban az igazi fejedelmi alak Álmos volt, Emes turulnemzete fia, a „kegyes, jóakarátú, bőkezű, bölcs, derék katoná“, Szkítia összes vezérei közt a legbőlecsőbb, leghatalmasabb, kit álombeli jelenés mutat meg anyjának, kinek neve „latinul annyi, mint szent“, mert ágyékából szent királyok származandanak, kit a „hét fejedelmi személy“ választott vezérül s parancsolóul „szabad akarattal és egyetértéssel“, s ki a körülötte csoportosult magyarságot szerencsésen elvezette Oroszország hatalmas térein át a távoli, legendás szkita őshazából az Atilla-örökség ígértföldjére. Az ő alakját vonta be a csodává ködösült totemisztikus hiedelmek s emlékek romantikája; ő a valódi vezér s utána Árpád, ahogyan a ges-

tában előttünk áll, csak halovány utód. Inkább nyájas, mint kemény, inkább áldomást ivó, mint harcos; jellemző, hogyan állítja szembe vele a gesta fiát, Szoltát: erkölcsére hozzá hasonló, de természetére nézve elütő: harcias, bátor, alattvalóihoz kegyes, nyájas beszédű, de hatalomra törő, „akit Magyarország valamennyi főembere meg vitéze csodamód szeretett“.

Péter mester különben még csak kísérletet sem tesz rá, hogy Árpádnak — mint gyaníthatjuk, — már a hagyományban ily passzív fákult, — vagy csak ily passzívan megőrződött — alakját akár költői „fabulák“ által is valamennyire előtérbe hozza. Sőt, azáltal, hogy *kora politikai törekvéseit* visszavetíti a multba, még jobban elnyomja; szinte összes ténykedéseiben ugyanis mellé állítja „nemeseit“: az ő tanácsaik szerint jár el, az ő kérelmükre és tanácsukra esketi hűségre a nyitraiakat, Salánnak Árpád és nemesei üzennek, együttesen rendezik el Pusztaszeren az ország valamennyi szokástörvényét, Árpád „vitézei jóvoltából“ — „per milites suos“ — jut dicsőségre és bátorságos állapotra: mindez a Kálmán kora óta jelentkező rendi öntudat igazolása a multban, mint maga a vérszerződés fiktív megállapodása is, hogy tudniillik a fejedelmi személyek „sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre kj ne essenek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből“. Az Árpádra vonatkozó hagyomány soványságán kívül abban, hogy a gesta figyelme elsősorban a hadi vállalkozások végrehajtóra, a korabeli nemzetségek őseire, a vezérekre fordul, erős része van az országos tisztségekre jöhető formáló birtokos arisztokrácia e törekvésének: hogy mostani igényeit a család régiségével s a honfoglalás korában állítólag betöltött, szerződésben is biztosított szerepével támaszolja alá.

„Vere et simpliciter“: igazán és egyszerűen akarja megírni Péter mester a magyarok viselt dolgait. Kérdés, mennyiben láthatunk e közhelyszerű kitételben a „vere“ joculatorok fecsegését megvető tudós önérzetén kívül valaminő vallomást a *stilus* és még inkább a *szerkesztés* egysége mellett is? A középkori író, amikor fogalmaz, kész, betanult s emlékezetében elraktározódott formulákban, szinte „szentesített“ s megmerevedett kapcsolatokban és szerkezetekben gondolkodik. Forrásuk elsősorban a szentírás, azután a középkorban használatos többféle formulárium, amelyeket a diákok az ars dictandi keretében könyv nélkül is megtanultak, általában és elsősorban pedig az egész középlatinság közkeletű stíluskészlete. Kompilátoroknál nem kell mindig valamely forrás közvetlen használatára következtetnünk a kifejezések, szerkezetek, mondatkötések egyezésénél; a szerző esetleg nem kiírja forrásából e részeket, hanem egyszerűen csak emlékezik rájuk s az illető rész úgy tapadt meg emlékezetében, mint a megfelelő gondolat helyes, végleges és hovatovább kötelező kifejezése, melynek alkalmazása az írástudás, a jártasság bizonyossága és mértéke. Így mutathatók ki Péter mester gestájában is egyezések, főként természetesen a Szentírás szövegével, — mint a középkori művekben általában — így kerülnek bele előadásába szabályos oklevélformulák is. Egyébként, főként bevezető fejezetében, sok az ismétlés, részben „merő tudakosságból“, részben pedig azért, mert e formulákban való gondolkodás szinte elkerülhetetlenül vezet a megkedvelt, szépnek talált és dívatos kifejezések, fordulatok, stíláriis alakzatok, szójátékok és alliterációk gyakori ismételtetésére.

Esztergomba hazatérve, „más teendőktől akadályozva“ Péter mester már-már megfélekedett az ígéretről, melyet Párisban „is-

kolai tanulmányai“ idején tett egyik barátjának. A barát azonban „levélben figyelmeztette tartozására“: nekivágott hát a munkának, noha a vesződséges világ ügyei-bajai akadályozták. Azoknak a leveleknek a fölkkutatásával, amelyeket a Szent Genováva kolostor apátja, István intézett különféle személyekhez, többek között egy dán ifjúhoz, alighanem egykori növendékéhez, a tudományos kutatás erősen hihetővé tette, hogy a sürgető levél emlegetése Péter mester részéről nem üres fogás. 1196 és 1203 között valóban volt iskolatársa biztatására írta meg munkáját, hogy örök emlékezetül hagyja az ősök tetteit s a maga hírét, a megajándékozott „boldog“ Magyarország örömére.

Rónay György.

Jegyzet. Az Anonymus-kérdés gazdag irodalmából itt csak *Szilágyi Lóránd* döntő fontosságú tanulmányát említjük: Az Anonymus-kérdés revíziója, Századok 1937, mely a probléma legújabb, nagyszabású s hihetőleg végleges megoldása, s mely jegyzeteiben hozza az eddigi fontosabb irodalmat is. Péter mester személyére, külföldi kapcsolataira vonatkozó részleteink mind e kiváló munkából valók. A gesta magyar idézeteit *Pais Dezső*: Magyar Anonymus című fordításából hozzuk. A francia epikáról Magyarországon *Moór Elemér*: Die Anfänge der höfischen Kultur in Ungarn, Ungarische Jahrbücher 1937. Párizsról *Lovass Gyula*: A középkori Párizs-eszme, 1939. Anonymus és a Szentírás: *Eduardus Mészáros*: Qua ratione Anonymus sacra scriptura usus sit, Pécs 1936. A korábbi idők irodalmáról és a Kálmán-kori fölvilágosodásról tölem: Monostori szellem a román korban, Katolikus Szemle 1941 és Egyházi irodalom és műveltség Szent Istvántól Kálmán király haláláig, Theológia 1942.

TOLDALAGHY PÁL:

FELHŐIDET . . .

Felhőidet mirajtunk nyugtatod. Már,
ha keil, legyen eső, vagy szélvihar.
Verj, paskolj minket. Közbe meg zokogjál
testünk és lelkünk gyászolóival.

Légy pártos, vagy pártatlan: szörnyű Isten,
de arcodat mutasd meg, ó, Uram!
Ősz van, sötét van kint s szívünkben is benn.
A döntött tölgy s hitünk is csak zuhan.

Példázatunk: a bánat és szegénység,
mint frigyét tartó, hú szerelmesek,
betűikkel a testünket kivésték,
idő előtt nehogy felejtsenek.

En feketéket álmodok, kegyetlent.
Értelmem duzzad, terhétől lecsüng.
Az ifjúság, ha jött is, újra elment.
Légy hát barátunk, vagy ellenfelünk.

TAKÁTS GYULA:

VERSEK

HÁROM BORUS STRÓFA

Életem derűs víz. Csak a kancsóm gyászos.
Élek, mint rabszolga, szép keleti ifjú
bölc, derűs hazában, szőlős dombok alján.
Es boldogabb nálam a gyarnati hindu.

Egy húron borongok? Vessetek meg érte!
Langyos vizű tóba lógatom a lábam.
Míg berkünk szélből kormos bika néz ránk,
dalolva röpködöm a rezgő határban.

Kedvesem elhagyott, minden változóban.
Mandula lomb alatt tétlenül kesergek.
Nyiljál meg széles lép. Fogadjál be engem,
had legyek öledben szunyókáló gyermek.

A TIHANYI SZIRTRŐL...

Hadd lássák újra, hogy kik voltatok
kiizzott szép csúcsos hegyek.
Lobbantsátok föl szőlős ormotok,
dübörgő dalba kezdjetek.

A jámbor nép csudálva nézzen rád
boröntő, lávázó vidék.
S te vers, tüdődbe szippantsad dalát,
s visszhangod verje boltos ég.

A vak kovács míg izzad műhelyén
gomoly felhőket fúva,
korunk kódéből addig szárnyasan
repülj vállamra Múzsá!

Segíts, e kőből ránk a szép tekint.
A zsarnok szikla őrizi,
s szirtünk fölé, amint dagad a szint,
a zürzavar alább viszi.

Még átsír szűz dala Tihany falán.
Adj lelket, hogy mint hű lovag
sötét odvából megmentsem a lányt,
s ha kell, dallal bontsak falat!

Segíts Múzsánk! bámuljon föl reád
a nép és kéktavas vidék.
Cserdítsük hát az igazság dalát,
mely úgy csattan le, mint az ég.

S ti szellel zúgó hárfás omlatok
zendüljetek velünk! Hegyek
lobbantsátok föl fürtös ormotok,
lávázó dalba kezdjetek!

Hogy az irodalomtörténet adta Gozdsu-arckép bágyadt és igaztalan, *Justh Zsigmond* naplójának megjelenése óta kezdtük érezni. Aki elolvassa a *Tantalust*, Gozdsu nagy elbeszéléskötetét, mely *Justh Zsigmond* szeretetének alapja, mindjárt megérzi, hogy *Justh* ítélete nem lehet elhamarkodott. Még az sem túlzás, ha Gozdsut érdekesebbnek találja a „jó palócnál“. A lélektani érdeklődésű, „modernista“ *Justh Zsigmond* Gozsduban valószínűleg a küszködő, útkereső, naturalistább író és a kifinomult fajból való „l'homme à reverie et à cigarette“ embert *együtt* ítéli érdekesebbnek Mikszáthnál. Gozdsu megint azok közül a magyar írók közül valók, kiknek műve és élete együtt, összeszővődésében és ellentmondásaiban lehet csak igazi emléke a magyar szellem alakulásának. Ezt a művet és életet együtt megmutatni, ez lehet a feladat, melynek megoldására *Justh Zsigmond* néhány megjegyzése után is, — sőt a két Gozdsuról írt doktori értekezés¹ ellenére is, — szükségünk van, ha a századforduló képét tisztábban akarjuk látni.

Justh megbecsülése Gozdsu iránt lélekrokonság, alkati rokon-ság következtése. A vergődések és a nagy lemondások Gozdsuja, a mélyen gondolkozó, intelligens, komoly, borongásra és kétségbe-esésre hajlamos Gozdsu azért kedves *Justh Zsigmond*nak, mert lelkiileg rokonabb vele, rokonabb a nyugtalanságban Mikszáth kedélyes nyugalmánál, cinikus megállapodottságánál. Gozdsu írói pályáját nagyjában ez a *Justhéra* hasonló, oroszos lélekalkat határozza meg, különböző árnyalású, különböző hatások alatt készült, különböző szándékú műveinek ez a lélekalkat adja meg a közös ízt, tehetsége jellegzetes vonásait, írói látása határait, s ez határozza meg jórésben művei fogadtatását és sorsát is.

A család macedon-szerb eredetű. Gozdsu későn lát hozzá, hogy valaminő állást keressen. Harmincegy éves korában újságíró lesz a *Függetlenség*nél. Valószínűleg nem véletlen, hogy ehhez a *Kossuthpárti*, erősen ellenzéki laphoz állt be. Későbbi műveiben elég nyoma van, hogy kora társadalmi berendezkedéséről igen elítélő nézetei voltak, írói pályájának jelentősebb fele meg éppen a Héthez kötötte, mely szintén ellenzéki beállítású, szélsőségesen liberális folyóirat volt. Tagja volt az egyik szabadkőműves páholynak is. Az a Gozdsu, akit ezekután forradalmárnak képzelhetnénk, gyöngéje egészsége miatt két év múlva otthagyja a *Függetlenséget*, bírói vizsgát tesz s a Délvidékre kerül ügyésznek. A nekrológok szerint igen szép karriert futott be, csak éppen művében nincs jóformán egyetlen jele annak, hogy hivatása mélyebben érintette volna. Mint ügyész feltűnően keveset ír, évente alig egy novellát. Hatalmasan csalódott vagy fájdalmasan megsértődött? Aligha. Ha kérdik, miért nem dolgozik, azt feleli: „Ugyan minek? Az époly bolondság, mint a többi. Az egyiknél finomabb formát ölt, mint a másiknál, de ez is csak olyan megkülönböztetés, amiről nem tudom egész bizonyosan, ér-e valamit?“ Az írást egyfajta kényszerű és hiábavaló funkcionak tekinti. Minek írtad a *Tantalust*? — kérdezi *Méray Horváth Károly*. — „Hát minek vagy te egészséges, vagy beteg? Minek vagy te nervózus, vagy nyugodt? ... Füst... füst...“ „Ha valami va-

¹ Szántó Erzsébet és Reisz Mihály írtak Gozdsuról disszertációt.

lamit nem írok meg én, majd megírja más. A valami, ha igazán valami, úgysem vész el az emberekből, kimondja más másképpen. De a kényerem, azt már nekem magamnak kell megennem, különben...” A nyilatkozat abból az időből való, mikor a darwinista-materialista filozófia a legerősebben hatott rá, keserősége alól mégis kiolvasható a lélek természete: amint Justh Zsigmond mondja: „álmodni szeretne csak, de hát dolgozni is kell, hogy az ember élhessen, s ami a bökkenő nála, hogy nem azt teszi, amit szeretne.” A puha lázadók közül való, csak magának árt, ritka munkakedvét súlyos lethargia váltja fel, látja a társadalmi ferdeségeket, de minden küzdelmet reménytelennek ítél, borongani és tünődni szeret az élet nagy kérdései és súlyos törvényei felett, nem cselekedni. A szépségtől remél vigaszt és menekülést, de inkább műélvező természet: a képzőművészet mindig érdekelté, rajong Velencéért, lakásában eredeti Brocky képek vannak. De azért nem enervált, mint tisztviselő igen pontos, mintha a gépies kötelességteljesítés elmosná benne munkája iránti kétségeit; szellemi életében pedig nagy mozgékonyssággal keresi ki minden filozófiai áramlatból és korhangulatból azt, amit a maga lelki sajátságaira alkalmazhat.

Írásaiban többnyire filozófikus ihletettség van. Első regényének *Az aranyszájú asszony*nak hőse, a meg nem értett asszony. Inkább csak unalmát akarja elűzni, megcsalja az urát, de szakítani nem akar vele, féligmeddig akaratlanul hajszolja urát és két udvarlóját a szerencsétlenségbe. A témán és a történet szomorú végén egy fiatal és érzékeny író lelki képe tetszik át, az alakokon pedig Gozdsu határozatlansága; a regényben van egy jó adag naivitás, de becsületes törekvés is, hogy írói és egyéni művet hozzon létre. Úgyesen váltogatja a levélformát és a szabad elbeszélést, néhány mellékszereplőt jól jellemez, különösen megkapó a férfi hős és anyjának viszonya. A probléma, mint Alszeghy Zsolt írja, egyenesen a francia regényeké: a két főszereplő „megnemértettségét”; a regény lelki alapállásait Gozdsu szerint a helytelen leánynevelés okozza. Hogy az ábrándos fiatal lelket nem készítik elő az élet valóságára, ez az a mondanivaló, melyben Gozdsu igazi lélekalkata megcsendül.

Második regénye a *Köd* írói technika, jellemzőkészség szempontjából igen jelentős fejlődést mutat, s a századforduló jelentékenyebb alkotásai közül való. Olgának, a fiatal özvegynek két férfi udvarol, a világi Baán Viktor és a falusi nemes, Tar Iván. A becsületes, de műveletlen és nehézkes Iván nem versenyezhet a ravasz, könnyelmű, az udvarláshoz nagyszerűen értő Viktorral. Még tanulni is megpróbál, hogy közelebb jusson az asszonyhoz, de minden kis kudarc leveri, bánatában elmulatja vagyonát s mikor megbizonyosodik felőle, hogy Viktor megcsalja azt az asszonyt, akit ő is szeretett, megöli a férfit s maga is öngyilkos lesz. Iván elzüllésének, belső összeroppanásának rajza pszichológiai szempontból elsőrangú teljesítmény. A cselekményen az emberi szenvedélyek vigasztalan voltának súlyossága hatalmasodik el, misztikus és különös köd ül, — tájrajzokban és hangulati hatásokban a regénynek igen szerencsés lapjai vannak, — a pusztulásnak és végzetnek köde, nem tragikus felfogásban, kirívó hatásokkal, hanem azzal a borongással, mely Turgenyev regényeinek sajátja. Iván alakját, ki magyar nemesnek egy kissé tán túlságosan akaratnélküli, a Helén című Turgenyev regény Ivánjával szokták összevetni. Orosz hatások? Ha Gozdsu Turgenyev regényeit olvasta, egy hasonló lélekalkat kifejezésére talált csupán példákat, szabadon alakítható írói

módszert. Ennél mindenestre lényegesebb témaválasztásának eredetisége, érdeklődésének a lélektanra való teljes áttolódása. A „derék, kövér Szana Tamás“ jó érzékkel jegyzi meg, hogy Gozdsu „a megvetés bizonyos nemével kerüli a régi konvencionális témákat, de azt az olesó dicsőséget is, melyben a közönség élelmes szórakoztatói részesülnek“. A regény témája, hangja olyan írói becsvágyat mutat, amilyent akkor alig találunk irodalmunkban. Kulturális különbségekből származó szerencsétlen szerelem, kevés külső esemény, bő lélektani elemzés, realista elbeszélőmódoz, a mellékalakokban nagyszerű megfigyelőkészség s az egész regényen át egy fajta hangulat érzékeltetése olyan átgondolt tervről s olyan fejlett írói készségről tesz tanúságot, mely mindenképpen több figyelmet érdemelt volna.

Az oroszos világlátás, mely a *Köd* érdekessége, érzelmileg, hangulati úton segítette Gozsdút lelke kifejezéséhez. A *Tantalusban* egy filozófiai elmélet segíti hozzá, hogy a világot lelkének hajlamai szerint magyarázza.

Alig van magyar elbeszéléskötet, mely hangban, világlátásban, tématicában egységesebb lenne a Tantalusnál. A századvég természettudományos, darwinista bölcselete jelentkezik itt egy álmódzó művész képzeletén át. Gozdsu akarátgyöngye lénye, érzékeny kedélye az új világszemléletben természetesen a lehangoló vonásokat látja meg, azt, ami pesszimizmusát és borongását igazolhatja. A századvég a fin de siècle hangulattal, a dekadenciával, a „halál-esztétikával“ kapcsolatban individualista szemléletéhez híven kis emberi tragédiák láncolatát szereti kifejteni a természetudományos világnézetből is. Ebben a korban alig vannak boldog hősök, Gozdsu hősei sem azok. Tantalus, mondja a cím, — „nem Homér, hanem Schopenhauer tantalusai“ — teszi hozzá a Budapesti Szemle bírálója, — „nem is akarják elérni a gyümölcsöt“. Nem egészen így van. Gozdsu hősei olyan helyzetbe kerülnek, hogy nem akarhatják a gyümölcsöt. Egyén és társadalom, új világnézet és maradiság összeütközésében Gozdsu hősei egyszerre fölismerik végzetüket s akkor abbahagyják a küzdést, elfogadják sorsukat, engedik érvényesülni az élet törvényeit. Legtöbb novellahőse gyónó beszélgetésben fejti ki világnézetét és szerencsétlenségét. Férfinovel-lák, nőknek alig jut itt szerep, a férfi legfeljebb mellékesen szenved vereséget a szerelemben is, hogy sorsa teljesebb legyen.

Novellahősökről különben paradox beszélni a Tantalus-szal kapcsolatban, szereplői többnyire áldozatok. De a szó mint irodalmi szakkifejezés sem áll meg egészen: nem a központi alak érdeklí Gozsdut, számára — a Méray Horváth Károly közvetítette nyilatkozat szerint, — „nihil az egyes individuum és valami csak a tényészet, az örök embert, társadalmat, világot pusztító és újjászülő tényészet“.

Gozdsu a darwinizmus átértésében és irodalmi hasznosításában meglehetősen az élen jár. Az első Darwinnal komolyabban foglalkozó cikkek 1890 táján jelennek meg (*Palágyi Menyhért*). Gozdsu alakjai nemesak ismerik, olvassák, tanítják Darwint, (Egy falusi misantroph, Egy néma apostol stb.) az író gondolatvilágát annyira átitatta ez az elmélet, hogy az élet legkülönbözőbb jelenségeinek, sőt a magyar világnak is ez lesz az értelmezője. A magyar állam és társadalom nagy kérdéseit a Függetlenség munkatársa, veleszületett ellenzkísége révén amúgyis radikálisan fogta fel, elégedetlensége most a darwinista szemléletben mélyebb és átfogóbb filozófiai alapot kap. A kaszinózó társaság megvetése a műveltség

íránt az *Egy néma apostol*ban, a vidéki választások megvesztegetései az *Egy fatusi misantroph*-ban, a gentryszemlélet, mely a hivatali munkában a végső megalázást látja csak (*Nemes rozsdá*) mind új világszemléletén át kapja meg elítélő s ugyanakkor megértő hangsúlyát. A *struggle for life* taposta el az *Ellen farkas* fiatalemberét, vallomása a külön ember keserve, ki a modern élet becstelen összeküvésében nem találja a helyét. Gozdsu korán megérti s az elsők közt írja meg az új bürokrácia túltengését, a hivatalnoki kaszt zsarnokságát, a magyarságra települt, jórészen idegen eredetű felső középosztály pozíciókat őrző összepaktálását. A hang objektív, annakidején mégis merésznek tetszhetett, a társadalmi szemlélet újszerű, már látja a liberális gyakorlat bizonyos hibáit, a „felhalmozott tőke zsarnoksága által teremtett nyomort”. A *Nirvaná*-ban egy fiatal gróf fejti ki anyjának a maga élvezet-teóriáját s minden nemes érzést tagadó világszemléletét. Az eset egyedi, Gozdsutól távol áll, hogy demagóg vádakat kovácsoljon, (a motiváció is egyedi: az asszony házasságtörése, melyről fia tudomást szerzett,) mégis az ilyen merészebb témaválasztás és a társadalmi kérdések előtérbehelyezése lehetett az oka, hogy a *Buda-pesti Szemle kritikusa*, — elismerve Gozdsu nagy műveltségét és „nem közönséges pszichológiai talentumát” — a Tantalust elhibá-zottnak ítéli. Szerinte Gozdsu sötétenlátása erőltetett, tendenciája kirívó s „bár a vidéki életből nem egy jó vonást lesett el, főszemélyeinek csak a neve magyar”. Gozdsu — folytatja — „egy képzelt világ realistája”. A társadalmi és világszemléleti ellenke-zés, melyet a Budapesti Szemle kritikusa érez az ellenzéki hírvű, kényes kérdéseket feszegető Gozdsuval szemben, itt kezdi Gozdsu egész művét elítélni. A *Turgenyev*-hatások emlegetése, holott a Fővárosi Lapok kezdte, szintén ezen a cikken át lesz közvéle-ménnyé s valószínűleg innen megy át az irodalomtörténetekbe is. Mai társadalmi szemléletünk Gozdsu bírálóját nem érzí tul-zottnak, s alakjait sem idegennek. E tekintetben inkább *Szana Tamás*nak volt igaza, ki az hirdette, hogy a legtöbb Gozdsu alak-ka! elégszer találkozhattunk itthon, az életben. A magyar társada-lom képe, úgy, amint az Gozsduban hajlamai, pesszimizmusa és filozófiai érdeklődése kialakították, miután a nagyközönség tetszé-sét úgysem nyerhette el, elidegenítette Gozdsutól a hivatalos iro-dalmat is. Nem kapott elismerést arról az oldalról, melynek vezére, *Gyulai Pál* maga sürgette a társadalmi kérdések igaz és reális ábrázolását. A konzervatív kritika nem ismerhette el Gozdsu dar-winista társadalomlátásának igazát; a társadalmi kérdések irodalmi ábrázolása ugyan Gozdsu irányában fejlődött, de az irodalomtörté-net közben átvette a konzervatív kritika ítéletét s a későbbi igazi lázadók Gozdsu őszies ízét nem találhatták eléggé hatásosnak, eléggé hangosnak, nem volt értelme, hogy fölfedezzék vagy emle-gessék. *Justh*nak nagyon igaza van, mikor *Bródy Sándort* nevezi Gozdsu igazi ellenségének; Gozdsu elsüllyedésében nagy szerepe lehetett a vetélytársnak, ki hasonló témákat, rokon világlátást éle-sebb színekkel, izgatóbban s — a közönség felé — tetszetősebben írt meg.

Pedig a Tantalus Gozdsuja a szerkesztésnek tudatosabb mű-vésze, a pszichológiának biztosabb kezelője, mint legtöbb kortársa. Az *Egy fiatal misantroph* varjúkalandjának ötlete s visszatérő be-építése a novellába, az *Egy néma apostol* záróképe, vagy a *Veréb*-ben a cím és csattanó belekeverése a cselekménybe, a tanító jel-lemképének kifejtése és az „ázsiai” Ercsi leírása nagyszerű no-

vellista-készséget árul el, ma is lehetne még tanulnunk tőle. A Tantalust tízegynéhány novella követi, ezek a Hét-ben jelentek meg 1891 és 1907 között. Nagyobbrészt megtartják a Tantalus színvonalát, komoly írói szándékot, nagy íráskultúrát testesítenek meg; (a legsikerültebbek és legérdekesebbek az *Országúton*, *A Sámson madara*, *Czeczil*). Tízegynéhány novella húsz év alatt nem sok; Gozdsu nemcsak irodalmi reménységeiben csalódott, de az a világlátás és hangulat, mely ránehezedett, az élmény első megfogalmazása után szintén nem lehetett alkalmas arra, hogy munkára ösztönözze.

A szecesszió hozza meg Gozdsu felszabadulását, a szépség és az alkotás hatalmát állítva szembe a pesszimizmussal, mely csak a szépség élvezetében oldódhat fel. Az 59 éves Gozdsu színdarabot ír *Félistenek* címmel; a darabot a Nemzeti Színház adja elő, tisztességes sikerrel. Giorgione, a dráma hőse, művészgőggjében megsérti kedvesét, Ceciliát. Mikor az asszony elhagyja, nem tud festeni, alkotni többet. A téma szokatlan, különös, magasrendű. Az alkotó magából adja a szépséget, — a szépség lelkesíti csak munkára az alkotót, ez Cecilia és Giorgione vitája, melyet csak a — kissé indokolatlan — közös halál oldhat meg a pestises Velencében, zúgó harangok közt, halottvivő gondolák fáklafényében. A kritika dicséregte, hibáztatgatta a darabot, de Gozdsut nem tudta követni írói alakulásában. Nem vette észre a darabban a szecesszió művészetközpontságát, a játékot a bűnös szerelemmel, halál és öngyilkosság emelkedő páthoszáat, gőg, szerelem és féltés szecesszionér arabeszkjeit. Tanulmányszerű színpadképleírás vezeti be a darabot, a szereplők közt festők, kalmárok, zsoldosok vannak, híres képek-ről hallunk hosszú vallomásokat, az első pillanat szinte *Gobineau* párbeszédes történelmi képeit idézi. A dráma nyelve a hosszú tirádák és szaggatott mondatok ismétlődésével, erőszakolt egyszerűséggel, szenvedélyességgel, a párbeszédekben egymás mondatainak átvételével, a lényeges részek kiemelt ölelkezésével modoros, de stilizáltságában erő van, erő és pompás líra. *Wilde* *Oscart* érezzük mögötte vagy *D'Annunziót*. Az a Gozdsu, ki ifjúkorában *Méray Horváth Károlyt* követte, később *Ambrus*-sal, *Reviczky*-vel, *Rudnyánszky*-val, *Bartók Lajos*-sal, *Tóth Bélá*-val járt a váci-utcai Korona-kávéházba, ezzel a színművel a Nyugat stílusforradalmához közeledik, *Balázs Bélá*-nak és *Szomory*-nak lesz rokona. A Félistenek a legjobb magyar könyvdramák közé tartozik; Gozdsu szempontjából egy tudatos és intellektuális író meglepő alkalmazkodó készségéről tesz tanúságot, csak tragikuma táplálkozik inkább írója lelki alkatából, mint valódi szükségből. 1911-ben még egy darabja jelent meg: a *Karrier*. Ebben a Tantalus gondolatköréhez tér vissza. Az életben csak tisztességtelen eszközökkel lehet karriert csinálni, de ha a karrieristára rábizonyították a becstelenségét, maga sem szabadulhat többet a beszennyezettség érzésétől. A darab jórészt a földosztás körüli viták teszik ki, a téma irodalmi fölvetésében az öreg Gozdsu megint elől jár, de a darab áttolódik egy képviselő becsületi és szerelmi konfliktusára s megoldásában sem a legszerencsésebb.

Élete utolsó éveit mintha igazolni akarták volna pesszimizmusát. Egyetlen fia meghalt a harctéren. A hírt, — amint mondják, — nem közölte feleségével s éveken át hamisított leveleket fia nevében. Aztán elveszett a háború, meg kellett érnie Temesvár, szerb, majd román megszállását. Kétségbeesve halt meg, egy szét-esett országgal s egy torzónak maradt, félreismert írói művel a háta mögött.

Lovass Gyula.

FODOR JÓZSEF:

MÁJUSI REGGEL

Mint lány italban a jég, úgy hat ez
A reggeli hús a korai május arany
Hullámában; kimért, nyugtató, jó hűvösség,
Mint mikor a túlnagy erejű kortyot
Kristály-víz-csöppel vegyíted. Minden virág
Fülén ott függ a gyöngy még és ékszer-tüzesen
Villog; az erjedő, langy föld öléből
Kicsap a szag és a vizes bokrokéval együtt
Szíved indítja, hogy lélegző-ittasan
Egész nap ott járnál. Már indul a málnák beve,
A hűvös, előkelő-szerény ribizkebokor
Izzik; s a méhesek hullámzó moraján
Hintázva, a fővő, vén csöndben, növő aranyugárral
Telülve mélyül a befelé, a nyár
Íránt haladó hónap. Gömbölyű hullámú vizek ragyognak
A föld anyatej-ontó bőségében; nevetve,
Állandóan hallik a partok kotyogása,
Ahogy nyelnek; és éjten éjjel a hold,
Az elválasztott föld-gyermek, titkosan,
Kövér és sóvárgó szájjal belenyál
A hullámokba. A gőzben látni, amint
A nedvbe belefürdött ajka szögletén
A meleg tej-csillám fényesen cseppen el,
Míg az örömtől rózsálló és meleg bíbor
Fut át még haj-nem-látta, tükörsima és kerek
Gyerekefjén!

E L V E K É S M Ű V E K

RÓNAY GYÖRGY: TE MONDJ EL ENGEM. (*Révai.*) Az „angyali“ jelzõt talán felelõtlenül szokták költőknek ajándékozni — noha igaz, hogy minden igazi költõ angyal, még ha bukott is! Rónay György verseinek olvasása közben ezt a jelzõt jogosabbnak érezzük, mint akárki másnál: angyali költészet ez, egy szomorú, komor angyal költészete. Néha Sárközi György első verkötetére emlékeztet bennünket, amannak valóban mennyei boldogsága nélkül. Ez az angyal kifosztott, szomorú földgolyó felett örökdi s a mennyországból sem tud más vigasztalást hozni, mint az örökkévaló, hideg és kegyetlen dolgokét. A költõ, aki megtagadta a földi törvényt, szemét egy keményebbre, zordabbra függeszti: a múltó fájdalomnál elviselhetőbb az örök kín, az élet szomorúságánál a halál enyészete. Rónay költészetében kevés hely jutott az érzéseknek: még szomorúsága sem emberi szomorúság, a panaszos szavaknak nem földi a csengésük. „A nyütt világ mint képlet, üres vonalakal, egy-két számmal megoldott ócska egyenetl ing elõtted...“ — írja s azt várjuk, pesszimizmusából vád és keserőség fakad majd. Ennek azonban nyomát sem lehetni nála: aki egy másik világban él s „hús kristályokat“ farag, annak már kevés vitája lehet a gyilkos valósággal. A Hölderlinhez írt vers mintha e költészet példaképéhez szólna — Rónay pályája is a „nagy vers felé“ halad s a *Te mondj el engem*, a *Majláthoz*, a *Kigyó*, az *Óda egy halotthoz* tulajdonképpen célnál is vannak már. Klasszikus formában érzi leginkább otthon magát; mily csodálatosan könnyü útja a szomorúságból a fenségesig! Van egy sora, mely hiánytalanul jellemzi költészetét: „Külön világban forog, dühödtt láng, jégcsapokat virit!“ Hevület és ridegség sehol sem voltak rokonabbak, mint az õ költészetében. Ne tévesszen meg bennünket e költészet „kristályos“ jellege: a tökéletes, hidegen pompázó formák mögött csillapíthatatlan nyugtalanság lakik s ha a versek olvasása közben a *Szõrcsákat* ugyanúgy megszeretjük, mint az *Alfát és Omegát*, meg fogjuk érteni a Kigyó jelképét, s a kötetnek talán legszebb két sorát:

*s azzal amit elvetett,
nem szegényebb: teljesebb.*

A versek néha nagyonis könnyen idézik emlékezetünkbe Valéryt, de azt hiszem, épp ennek a „gondolati“ költészetnek dedszülõit Magyarországon sem lehetne nehéz megtalálnunk. Vörösmartynak és Berzsenyinek legalább annyit köszönhet Rónay, mint a „Jeune Parque“ költõjének. Ő is ama nehezen megközelíthetõ mûvészek közé tartozik, akik egyszerűséggel, simasággal védik magányukat. Ezeknek a verseknek hideg, csillogó falán könnyen megcsúszik a felfelé kapaszkodó: a csúcs sokkal magasabban van, mintsem hinnék. Maga a költõ azonban annál biztosabban jár, minél magasabba hágott; minél elvontabb, annál élõbb, minél megközelíthetlenebb, annál emberibb. Széljárta, kopár fennsíkon tanyázik és mégsem meddõ, halovány; ez a költészet *egészet* akar adni, ezért vonul azokra a csúcsokra, ahonnt az *egészet* látni lehet. S úgy érezzük, versének tanácsát Rónay fogadta meg legelõször:

*Légy forró és hideg,
velő, vér, csont, ideg,
hajlékony, hús, merész,
gúnyos egész!*

A csúcok magányosait gyávasággal, megalkuvással is szokták vádolni. Aki le tud ereszkedni e versek jelképei és célzásai mögé, meg fogja érteni, hogy Rónay nem tartozik sem a gyávák, sem a megalkuvók közé. Ellenkezőleg: a legnehezebb, legkockázatosabb harcot vívja szüntelen: az értelmet s az érzelmet igyekszik egybe-ötövezni, az egyiknek simaságával a másiknak keménységét enyhíti, s némelyik verse olyan is, mint a kard: villan és szívünkbe hatol. Rónay megmutatja nekünk, mennyire hideg lehet az érzelem s az értelem mennyire forró! Nyomat sem leljük nála bágyadtságnak, elérékenyülésnek. Akármilyen könnyed és játszi tud lenni formája, nem enged sem a zene, sem a szín kísértésének. S ugyanilyen szilárd, tudatos — sőt céltudatos költői magatartása. Ebben az értelemben valóban férfias költő: nem az izommutatványok, a bikahang, hanem az önuralom, a megfélekezett érzékenység, az alkotó fájdalom férfiasságával.

Sőtér István.

IJJAS ANTAL: AZ EMBERÉLET ÚTJÁNAK FELÉIG. (*Szent István Társulat kiadása, 1942.*) Az angol preraffaelliták, egy Ruskin, Dante Gabriel Rossetti, Walter Pater hagyományainak Ijjas Antal a legihlettebb magyar tanítványa. Mindaz, ami bennük a szépnek, a dekoratívnak, az áhítatosan misztikusnak kissé képzőművészeti és világnézetileg súlytalan kultusza, Ijjasnál egy roppant, mélyen és döntően keresztény világkép hordozója lesz. Ez a művelt, különösen a dantei kora-reneszánsz, majd az érett reneszánsz világában avatott író, a humanista arány, szépség, emelkedettség szemszögéből tekint emberre, tárgyra, történelemre. Elbeszélései olyanok, mint egy-egy preraffaellita festmény: a klasszikusnál légiesebb, elvontabb, finomabb, anyagtalanság, de ugyanakkor már-már szeccszóisan érzékletesebb. Kettősség ez, Ijjas Antal jelentős történelmi tudásával, élményanyagának kultúrából származó gazdagságával hibátlanul tudja egygyé szőni képzeletének két felől ihletett képeit. Emlékszünk a „Mirandola fordulása“ szinte kifogyhatatlan tartalmi bőségére és szinte már képzőművészeti gazdagságú, érzékletességtől ember- és kor-festésére. „Az emberélet útjának feléig“ még inkább elemében mutatja Ijjast: itt a dantei világkép egyetemességét is módjában áll nyújtani, s úgy szólván egy regényes Dante-kommentár feladatát megvalósítani.

A regény hőse az ifjú és a nagy költővé felnövekvő Dante, aki minden lelki, érzelmi és esztétikai benyomást magábaszívva nő bele a férfikorba és nő bele művébe, az Isteni Színjátékba. Egy elmélyült és ugyanakkor mozgalmas élet eseményei, emberei, arca-élei kerülnek elének, de egy pillanatra sem öncélúan, a képzelet játékaiként. Minden szervesen Dante és műve köré rakódik le. Ez az élet és ez a kor az Isteni Színjáték színes kifejtése. Ami a műben egy-egy gondolat, szándék jelképe, az itt élő ember, akinek megvan a maga szerepe a költő életében és a guelf-ghibellin viszályok történetében. Csak az éli át igazán a regény élményét, aki ismeri az Isteni Színjátékot; annak minden apró célzás megvilágosodik, a történet szerzteágazó szálai egységbe fonódnak, a jelképes utalások élettől duzzadnak meg. De Ijjas stílusa, írói magatartása azt is átsegíti az olvasmány nehézségein, aki nem a dantei remek-

mű felől közelít a könyvhöz. Maga a regény olyan tetszetős olvasmány-izgalom, hogy az egymásba fonódó események magával ragadják az olvasót, megismertetik egy nagyszabású lélekkel, egy izgalmas korszakkal. Felpárázik a sajátosan olasz kultúrának a kezdete, az a világ, amikor Giottoval a művészet, Szent Ferencel a katolicizmus, Dantéval az irodalom, a templomépitőkkel az építőművészet sajátosan olasz színei először különülnek el az antik latinítástól, amikor a modern Itália fogalma megszületik. Háborúk, testvérharok, izgalmas szerelmek, odaadó áhítat, kolostorok Istennel társalkodó magánya, kiskirályok fényűző udvara, polgárházak építő szorgalma jelenik meg egy-egy magvasan stilizált, lekötően érdekes jelenetben. S mindez a viszály, szerelem, alkotás a regény hőse életének lesz egy-egy jegye, minden fordulaton Dante arca világít keresztül, ő körülötte fordul meg minden, ő a hőse mindennek. Valósággal hős, aki szívében egy kor minden indulatát, egyéniségében egy kultúra minden csodáját viseli. Főszereplő és jelkép, az Ember, a keresztény és humanista embereszmény.

Igy kerekül ki minden érdekes epizódból, apró-cseprő mozzanatból az egységes Dante mozaik-kép. Ha ennek a dolgozástól rokonait keressük, nyilván Gertrud von le Fort és Conrad Ferdinand Meyer regény-eredménye az, ami Ijjas Antal elbeszélő stílusára nagy hatással volt. Ők köszönhetnek még annyit a preraffaeliták útmutatásának, mindkettő saját egyéniségébe olvaszva be azok színeit. Amit Ijjas Antal külön vonásként hozzászól a mesterei nyomán kialakuló írói arcképhez, az tárgy- és esemény-látásának sajtósága, érdekes képzőművészeti jellege. Figyeljünk meg egy-egy mozgalmas jelenetet, hamarosan észrevesszük, hogy csak látszat-mozgalmasság az, a freskók mozgalmassága, nem mélységében, hanem felületében van a feszültség. Ijjas nem boncol jellemeket, nem dolgozik apró lélektani fogásokkal, hanem dekoratív elemeket dolgozva eseményeibe, megvilágít, szín-reflexekkel kiemel egy tárgyat, egy arcélet, egy hangulatot. Ahogy egyik epizódjában valamelyik szereplő megigazít a jelenet hőse mögött egy skárlátszín köpenyt, attól mélységet, színt, belső árnyalatot, feszültséget kap az egész jelenet. Füstölő fáklyák, megtört fények, brokátnek, selyemnek, bársonynak, titokzatos redőjű függönyöknek, tornyoknak, tájképeknek állandó belejátszása az eseményekbe Ijjasnál nem tetszetős díszletezés, hanem szerves alkotás, jellemzés, szerkezeti lényeges vonás.

„Az emberélet útjának feléig“ szép és jó könyv. Irodalmunkban, mely olyan szegény tartalmi és formai kezdeményezésekben, a kora-reneszánsz levegőjét idéző meséjével, mozaikosan szerkesztett felépítésével, komoly nyereség, kitűnő olvasmány.

Thurzó Gábor.

TÓTH LÁSZLÓ: MAGYAR VÁRTAN. — Papini egyik értekezésében, a katolikus irodalomról szólva, hangsúlyozottan *író katolikusnak* nevezi magát és ezzel a kifejezéssel pontosan az írói feladat hitvallói jellegét kívánja — nagyon helyesen — átvinni az irodalmi köztudatba.

Önkéntelenül ez a Papinni-féle meghatározás jut eszünkbe akkor, amikor Tóth László önálló kötetbe foglalt, publicisztikai írásművei között lapozgatunk. Valóban: Tóth László is *író katolikus* a szónak legegységesebb értelmében. A katolikus világnézet doktrína-mentes, teljes belső szabadságot biztosít a szellem emberének. Kereszténységünk és magyarságunk egész problémákra mil-

lió szállal fűződik a szemlélődő egyéniséghez, mint centrumhoz, amely viszont a katolikus világnézetből meríti erőit és ettől kapja örök szempontjait is, hogy azoknak birtokában teremtsen rendet korunk szellemi zürzavarában. Az író katolikus tehát a *rendező elvet* képviseli szükségszerűen, — rendet teremt a maga egyénisége belső világában és ezt sugározza ki a világba is, amikor akár mint író vagy mint újságíró a porondra lép. Ilyen értelemben az író katolikus munkája sohasem romboló, hanem mindig építő és harmóniát teremtő tevékenység. Szembetűnő, karakterisztikus módon ezt a magatartást érezzük meg a „magyar vártán“ álló kitűnő magyar publicista minden tollvonásán.

Előttünk fekvő könyve egy történelmi esztendő nagy kérdéseinek s az azokra megkísérelt válaszoknak foglalata. Cikketek, amelyekben az író katolikus a magyar ember sorsát figyelte, útjait követte. Cikkek nem a napi politikát tükrözik, hanem az egyetemes magyar és katolikus szemléletet vetítik elénk. Nem a „párt-harc vitairatai“ ezek a cikkek, — mint maga is megállapítja, — hanem hozzászólások az egyetemes emberi világ és a sajátos magyar nemzeti élet örök kérdéseire... (Szent István Társulat kiadása.)

K. B

POSSONYI LÁSZLÓ: SZILÁGYI IRMA. (*Regény. Szent István Társulat kiadása.*) 1916 december 17-én a romániai Bacua katonai börtönéből elővezettek egy lányt és a város Polygon nevű főterén agyonlőtték. Románia akkor háborúban állott a központi hatalmakkal, s a lány, akit agyonlőttek, magyar volt, Szilágyi Irmának hívják, állítólagos kémkedés miatt tartóztatták le. A börtönben volt társainak — köztük több magyarnak — s az őt meggyóntató papnak vallomása és adatai szerint segesvári születésű volt, tanítónő; a személyéhez vezető nyomokat elmosta és eltorlaszolta az esemény óta eltelt 26 év, — ez a nemcsak több, mint negyedszázad, hanem az azóta történt kétszeres államfordulat is. De tiszta és édes arca derengve és finom fénnel világít át egy új magyar regénynek, Possonyi László róla szóló regényének lapjain, eseményein és alakjain.

Milyen élesen körvonalazott és hiteles alakok körül sugárzik ki ennek a lánynak hamvas és riadt bája! Ezt a bájat a szerző alig írja le, önként rakódik össze abból a hatásból, amit mindenkire tesz, aki csak megpillantja a regényben. Az angol Browning és a német Hauptmann egyaránt megírták a világirodalom egyik legköltőibb témáját; az egyiknél a „Pippa passes“, a másiknál az „Und Pippa tanzt“ lapjain és jelenetein halad végig egy gyermek-lány: énekelve táncol végig az élet, halál, borzalom és gyűlölség között, nem sejtve semmiről sem. Sugárköre elől eltisztulnak és meghátrálnak az élet és a társadalom formátlán erői. A Possonyi László regényének hősnőjéből kiáradó delej győztesen küzd egy darabig az élet kegyetlen valóságaival, de végül azok összetörik őt: a Polygon téren eldördül a sortűz. Annyi minden csapott össze körülötte a nagyvilágban és annyi minden csapott össze a magyar tanítólány alakja körül, — a szerelem szenvedélye és érdeke, meggyőzés és hideg parancsok — hogy ezeknek el kell söpörniök őt azzal a sortűzzel ott a Polygon téren. Napjaink magyar irodalmának egyik legbűvölőbb témája ez s legtisztább és legbiztosabb vonalvezetésű regénye.

Látjuk-e majd színpadon is ezt a szó legtartalmibb s egyben legformább értelmében vett *drámát*? Négy vagy öt felvonása

szinte „készen“ van azokban a tömör, plasztikus és hatalmas tablókban, amikből a regény áll. Az első az erdélyi szász kisváros gazdag gyártulajdonos ügyvédnéjének villa-halljában játszódik le egymást váltogató párbeszédeivel, több személyes jeleneteivel, fordulataival, egy egész pontosan kész teljes első felvonás; belép az a szereplő is, akivel belép az események közé a háború, hogy elragadjon a magyar tanítókisasszonyt, mint a tenger partjára tévedő szitakötőt a ciklon valamelyik sötét örvénysodra. A drámai lendület szinte tikkasztóvá fokozódik a második felvonásban, a bacau-i katonai fogház irodájában a pedáns, hideg és okos román ezredes előtt, ahol kiderül, hogy a magyar hírszerzőtisztnak nézett szereplő román megbízott s a mozdulat, amivel belökte a lányt az örvénybe: a saját játéka volt az életért, a sikerért és a pénzért. Kicsi hija, hogy a lány meg nem menekül, de a katonai fegyelem és a formák felülkerekednek. A harmadik felvonásban a szerelem vívja meg érette ütközetét: a nagydarab ügyetlen szerelmes szász fiú, aki utánaszökött Erdélyből s felkutatta őt itt a börtön pállott légkörében. Majd a többiekben ugyanígy felgyúl körülötte a részvét és igazság. De egy másik gépezet vastörvényei mindezeknél erősebbek. A lány már csak halálával győzhet, halálának tiszta és előkelő fölényével kerekedik szerelem, érdek, sajnálat és gyűlölség fölé.

Emberek és környezet: a valóság hitelességével élnek ebben a könyvben. S minél vastagabbá és émeletfőbbé sűrűsödik a moldvai börtön párja, minél élesebben körvonalazott alakok lépnek elő belőle, annál titokzatosabbá és áttetszőbbé szépül a lány alakja. Az előadás helyenként szinte a film képszerűségével és sugárzásával hat.

Szerzőjének ez a harmadik regénye. Az elsőben Oroszországot idézte fel („Üldözni fognak titeket“). A másodikban egy meg nem nevezett délkeletközépeurópai szomszéd államot. Ezzel a regényével ott áll Erdélyben és határainál. S az, amiről ez a regénye szól, tulajdonképpen nem más, mint az a mély és fájdalmas titok, amit ma annyit feszegetnek: magyarnak lenni! A regény sehohsem kérdezi ezt és sehol sem válaszol rá tendenciózusan, de mindig vég-eredményben *erre* válaszol. Szilágyi Irma nem mond ki, sőt még csak el sem gondol egyetlen hazafias szót sem. Olyan egyszerűen és természetesen magyar, mint ahogyan egy lány vagy egy virág virág; de mint ahogy *egy* virág minden rostja és minden sejtje *a* virág megvalósulásával azonos, úgy öltött testet benne is magyarsága: minden sejtjében az, s minden sejtjét átjárta annak árama és dús illata. Ez a magyarság illatozik és árad körülötte.

Mennyit beszélnek mostanában magyarságról! Van „népi“ és nem népi, mély és híg, szociális és nem szociális s még számtalan egyéb magyarság. Nem egyoldalúvá szűkítése — hic et nunc egyenesen torzképe — némelyik ilyen részleges magyarság fogalom az egyetemes magyarságnak? Nem hatoltak-e be ezek a herezisek az irodalomba? Ezek a kérdések tolonganak a recenzens előtt, amikor leteszi kezéből Possonyi László könyvét. Végre egy magyar regény, amely mentes azoktól az alvilági vádaktól és szorongatásoktól, amelyek elborítani készülnek Magyarországon mindent, amikor a magyarságról van szó. Végre egy *magyar* író, aki csontjaival, húsaival és ősztoéneivel is *tudja* mi a magyarság. Az, amit ez a Szilágyi Irma erdélyi szászokkal, regáti románokkal s Moldovának sokféle eredésű hordaléktömegével szemben édesen és felejtethetetlenül megmutat!

Ijjas Antal.

JULES SUPERVIELLE: A GYERMEKRABLÓ. (*Révai.*) Philéon Bigua ezredes, — kinek politikai okokból menekülnie kellett Uruguayból, — gyermeket lop. Úgy tudja, hogy feleségének nem lehet gyermeke. Egy londoni parkban végignézte egyszer, hogy szegény szülők mint tették ki két fiúcskájukat. A jelenet fölébresztette forró vágyát az apaságra. Magához vette az ikreket s aztán, ahogy szenvedélye elharapódzott, később már *úgy lopta* a gyermeket, szerencsétlen, eléggé nem szeretett gyermekeket, hogy boldoggá tehesse őket. Az ő lelki nyugalma, boldogsága aztán majdnem elrabolta fogadott lánya, egyetlen „gyermeké”, akit nem „lopott” s akit szinte rákényszerítettek.

Fonák mese, ötleteiben és fordulataiban végtelenül szeszélyes, játszik a különössel, a valószínűtlennel, az exotikummal, kiindulásában abba az európai ízlésáramlatba tartozik, melyet Szerb Antal óta „neofrivolnak” szoktak nevezni s amelynek legjobb irodalmi képviselői Garnet, Virginia Wolf, Giraudoux és Pirandello voltak. A neofrivolizmus a képzelet játékosságait fedezte föl, mint új irodalmi utat: a valóságáhozkött, nyomasztó, reménytelenül „igaz” világgal szemben a szeszélyekét, a „tegyük föl” és a „mintha” szemtelen komolyanvevését, egy egész művön való végigvitelét. Először csak egy asszony változik rókává, — vagy Orlandó nővé, — miközben gépies sorsával továbbzakatol mellette a valós világ, anélkül, hogy elképedne rajta, aztán játékossá lesz az egész lélektan, szellemes és vonzó tótágast állanak az élet törvényei. A neofrivol magartás lassan túljut azon, hogy csak bizarr ötlet legyen, frői látásmóddá, stílussá lesz, mely éppúgy jogosult a világ vagy a valóság szemléletére, mint bármely más stílus, sőt egy nap kiderül, hogy van az életnek, a valóságnak egy olyan sarka, egy olyan „nézete”, melyet csak ez az új szemlélet tud megmutatni.

Heléne, — a gyermekrabló egyik áldozata — hazaviszi elveszettnek hitt s épp most meglelt fiát. Örömében azt is megengedi neki, hogy kesztyűs dobozaival játsszék. A gyerek fél, nem mer a dobozokhoz nyúlni. Helén szivbeteg, fáj a feje, kínozza a fény, eloltja a villanyt. A sötétben felbátorodik s életében először megtalálja fiával szemben a szeretet szavát. Hogy a gyerek nem válaszol, szorongás fogja el, felkattantja a villanyt, a gyerek karjára borulva alszik, körülötte szanaszét a kesztyűk...

Játékos lélektan, de nem kevésbé mély és igaz. Tragikumája, bája, ereje, íze aligha lenne élvezhető másféle stíluson át. A könyv csupa ilyen meghitt villódzás. Ötletei nem magukért vannak, mindegyik az élet és az emberi természet mély ismeretéről tanúskodik. Még grimaszai is mennyire szerves részei a regénynek!

Az ezredes, mert szerelmes lett gyámleányába s mert nem tudta megakadályozni, hogy a lány kitagadott gyámfiával szerelmi viszonyba keveredjék, a hajóról, — mely Délamerika felé viszi, hogy véget vessen száműzetésének, — a tengerbe veti magát. De zsebében felejtette végrendeletét, mely „gyermekéi” sorsát biztosítja, nem szabad tehát meghalnia. Hősiesen úszik, vergődik, nagy nehezen megmentik, — aztán kínosan és szegyenkezve hallgat öngyilkossági kísérletéről s közben már szétfoszlott a vagyona, melyet gyermekeire hagyhatna, csak ő nem tudja még.

Szélsőséges lélek? — nem, csak játékos lélektan. De a játékosság mögött, mely végtelen könnyedséggel veti papírra a maga képzeleti világának szuverén különösségeit, s nem kínlódik vele, hogy valószerűsítse őket, ott a tiszta és élénk lélektani vállalkozó kedv, ott a részvét, az ötletek és a színezés gazdagsága.

De hát valóban olyan valószerűtlen-e, olyan álom és irrealitás-e Philéon Bigua alakja, vagy nem igaz ez, nem élő-e *Marcelle*-é, a részeges szedő lányáé, ahogy félénk szüzből lassan rátalál könnyű vére és rossz anyja útjára? Supervielle már nem akarja abszurdumokkal lepni meg olvasóit, már maga is eltávolodott *Guanamir*-től, első regénye hőstől, ki egy mesterséges vulkánt hordott magával: ami a *Gyermekrabló*-ban történik, az legnagyobb részen meg is történhetne, az egész regényben alig van egy lap, mely a konzervatív olvasót igazán mehökkentené: a neofrivolitás megnyugodott, ami érték volt benne, — a játékos lélektani finomságok, a merész ötletek, a stílus izgékony szeszélyei, a második rész önkényes és mégis végtelenül levegős és jellemző földrajza, — az megmaradt és olyan remeket alkotott, amilyennel ritkán találkozhatunk: a költői képzeletnek és a bájnak remekét, melyet egyszerűre táplál az emberiség, a részvét, az ironia és a teremtő ember fölénye. Supervielle könyve valóban egyik legjelentősebb műve az új francia irodalomnak: betetőz egy irányt, kimeríti annak minden értékes leleményét s már vissza is kanyarodik a realisabb világlátás felé, mint ahogy Bigua megtér a regény végén egyetlen megmaradt tanyáján át a földhöz és családjához. Francia ez az alkotás, játékaiban és csodálatos, természetes könnyedségében, ugyanakkor érzelmekben, távlatokban, színekben mennyivel gazdagabb az átlag francia regénynél; mintha írójának szülőföldje, Délamerika izenne benne, frissebb életérzéseiivel, teltebb vérével, naivabb reményeivel. Derült, világos, elbűvölő könyv: — egy neofrivol ötlettel azt kell mondanom róla: milyen kár, hogy Csokonai nem olvasta.

A nagyszerűen sikerült, pontos, hajlékony fordítás Rónay György műve. Ugyancsak ő írt a kötet elé széleslátókörű, finom tanulmányt Supervielleről, a költőről.

Lovass Gyula.

POSSONYI LÁSZLÓ :

SZINHÁZI KRÓNIKA

NEMZETI SZINHAZ

Tamási Áron, Bibó Lajos és Kodolányi János három nagy magyar tájegység népi életének megszólaltatója színpadjainkon. Tamási a székely falu hangját hozza, Bibó Lajos a tiszamenti nép szószólója, Kodolányi pedig újabban nemcsak az Ormánság pusztulásnak indult népeletének fanatikus megszólaltatója, hanem Emese álma című nagy regényfolyamának megindulása óta az egyetemesen magyar dunántúliság kifejezője, amiben lelkének katolikus gyökerei, mint valami ősi tiszta emlékezés jönnek segítségére. Együtt hárman így a szentistváni ország egész népi területét felölelik nemcsak regényeikben és elbeszéléseikben, hanem újabban drámáikban is. Egy nép virágzását és egy irodalom virágzását mindig az jelképezi, hogy drámai tehetségei is születnek, van fejlett városi és színházi élet, amelyben a szóbanforgó nemzet legmélyebb hangjai szólnak meg. Nézzük csak ebből a szemszögből egy kicsit népi drámáinkat. Tamási népmesei gazdagsággal indult el az énekes madárban, a Tündöklő Jeremosban ugyan túl intellektuális

vált, szimbolikája nem emelkedett drámai erejűvé, de a „Vitéz lélek”-ben megint kitisztult, csupa ragyogó ígéretté vált, hogy aztán hirtelen elnémuljon. Kodolányi szentistvákorabeli drámájában epilógusként felvázolja a dunántúli népi törzsek nemzetfolytató vonulását, aztán a sülyedő Ormánság életéből hoz két remekbekészült, hördülésszerű népi drámát. Sajnos, neki is kedve vész hamarosan, roman du fleuve írásába fog. (Sokat várunk ettől a munkától, de a drámáirót hiányoljuk.) A harmadik Bibó Lajos, a legvaszkosabb magyar népi tömeg, az Alföld írója. Epikus hömpölygésű karakter. Éppen mert népével sokban egy, első pillantásra kevésbé látszik alkalmasnak drámai művek létrehozására. Most mégis egy nagyot lépett előre az alföldi parasztdráma megalkotásának útján s a két hallgató, drámaibb tehetséggel szemben ő lendítette előbbre a vajudó népi dráma ügyét.

A „Hibások” nemcsak mint drámai mű érdekes és értékes alkotás, hanem tüzes csóvaként világít belé a mai népi irodalom megítélésének számtalan ferdeségébe is. A magyar irodalom egy tartós, immáron kifulladásnak induló irányzata csak azokat az írókat hirdette hitelesen népi íróknak, akik vad naturalista dűhvel csak a földéhes, állati vonásokban dúslálkodó, osztályszerűen lázadó vagy lázító parasztokat írtak le. Nem mondjuk ezzel, hogy parasztságunk nem földéhes. Nem volna egészséges, ha nem akarna az ország földjéből minél többet a talpa alá hódítani. De hiányoljuk, hogy ezekben a naturalista ábrázolásokban csak a mohóság, csak a düh, csak az indulatok, a káromlások, a legtestibb élet jutott megnyilvánulásra, amely részint ahhoz is hozzájárult, hogy elidegenítse a parasztságtól többi osztályainkat, részint pedig egy olyan osztályharcos dűhbe keseredett *bellum omnium contra omnes* atmoszférát teremtett, amelyből még a költői révedezés sem tudott kiutat jósolni. Lélekből, szeretetből, megbékélésből, társadalmi kiegyenlítettségéből, vagy az erre való törekvésből pedig ez az irány jóformán semmit sem adott. Mégsem állítjuk azt, hogy ez az irány csak káros és merőben felesleges volt. Csak azt állítjuk, hogy ez az irányzat minden lelkit feketére égető fagyot, viharfelhőket, jégverést, istenítéletet jósoló fekete gomolygást teremtett s arra volt legfeljebb jó, hogy a valóban építő és alkotó, termelő és teremtő szándékúak, mint a mezőgazdaságban a hasurákkal gazdálkodók, végromlást feltő gonddal szőjék, hajtogassák, takargassák azokat a csírákat, amelyeket a jövő magyarsága számára meg kell mentenünk. Mert azzal, hogy mindent elpusztítottunk, ami van s talán helytelen arányú, még egyáltalán nem biztosítottuk népünk jövőjét. A török-dúlás után is tabula rasa volt a magyar alföld, elpusztult a középkor minden feudális, de magasrendű mezőgazdasági és szellemi kultúrát jelentő alkotása s jött mégis a parasztság legkeservesebb korszaka. Ha egy új dúlással rombolunk szét mindent, ami régi, cseppet sem biztos, hogy a végén felülmaradó erők nem hoznak-e újabb rabszolgaságot, hisz a romok felett sokszor csak erőszakkal lehet új életet teremteni.

Kissé eltértünk a népi dráma tárgyától, de úgy érezzük, ezt el kellett mondani, mint ahogy azt is, hogy ettől a materiálisan túlterhelt naturalizmustól, amelynek végső konzekvenciája a szovjet-élet tömegrabszolgasága lehet csak, épp olyan idegen volt *Reymont* testből és lélekből álló parasztja, mint *Bibó*, *Gulácsy*, *Kodolányi*, *Nyíró* vagy *Tamási* testiekben és lelkiekben kiegyensúlyozottabb, keresztényi vonásokat hordozó parasztábrázolása. Hogy bánt azonban velük a kritika? A kisebbségi glóriola folytán Nyíró és Tamási

még kegyelmet nyert valahogy, de annál mostohábban bánt el a magyar kritika uralmon levő része a többi lelkieket is feltételező népi íróval és így Bibó Lajossal is. Bibó jó kétévtizede írja remekbe készült elbeszéléseit, regényalkotásai közül is nem egy kiemelkedő nemességű alkotás, a dráma terén pedig a „Juss” óta mindig vártuk tőle a nagy népi drámát. Most, ha nem is írt tökéletes drámát, de a benne való hitünket visszanyertük. És visszanyertük az alföldi népben való hitünket is, mert Nótás Gál István alakja messzire, egy sebeiből gyógyuló, kiegyensúlyozottabb parasztlélek felé mutat.

Éz a Nótás Gál István hódmezővásárhelyi harmincholdas tanya-gazda. Kulák ha úgy tetszik, mert egyes írónk jobban megértik, ha szovjetidiómában beszélünk. A harmincholdjától szóval kulák lehetne, de őt lélekkel teremtette az Isten. Valami művészi hajlammal is megverte, mert Nótás Gál zeneköltő. Özvegy ember, csak egy suttyólegénykéje van és a föld elég bőven ontja az áldást. Nótás Gál nem veri fogához a garast s nem akar a harminc holdjából háromszázat csinálni. Tanyája valóságos menedékhely. A hibásak menedékhelye, akiket kivetett a célszerű világ. Itt él a papucs alól menekülő Szegedi sógor, rigmusokat farag, amiket aztán Nótás Gál esti borozgatások alatt zenébe dalol át. Itt van Világbíró, a filozófikus hajlamú knut-hamsuni csavargó meg egy gyűge legény, valami szoborfaragó ösztönrel megvert félbolond. Aztán egy fiatal cselédpár, legény is, leány is, akiket még nem fogott be egészen az élet s mert semmijük sincsen, tisztán lát a szemük: szeretik, tisztelik Gál Istvánt. A tanyán emberi életnek. Dolgoznak, amennyi kell, emberségesek, tisztességtudók s tudják azt is, hogy nem a robot a minden. Csillagok is vannak az égen, ökörnyal is úszik, madár is csicsereg s munka után pihenni is lehet. Az élet pusztai elesettjei ugyan nem sokat lendítenek a munkán, de megbírja a föld őket is. A kicsit lassan mozgó első felvonás értelme csak egy: emberek vagyunk.

Öreg Gálné bent a városban híret veszi, hogy a fia semmiháziakkal, kenyérpusztítókkal vette körül magát s az öregasszonyban felébred a föld féltése. Valami ügyvéd fajta is biztathatja, hisz a makacs paraszt ha perel, a legjobb fejőstehén. Öreg Gálné tehát kiköltözik a tanyára és irtogatni kezdi a fia körül a léhűtőket. Már mennek is, menekülnek a rettenetes vénasszony elől, ki erre, ki arra. Az öregasszony azonban vad dühvel megy tovább az útján. Fiát házastítani akarja, aztán meg keresetet nyújt be ellene, hogy nem épelméjű és el akarja véteini tőle a földet. Nótás Gál a szegényt szenvedni és azt, hogy az ütést anyjától kapja. A bíróság előtt azonban ő győz. Az öregasszonyt szél éri s végül is megérti a fiát. Bocsánatért könyörög, nem akar haraggal elmúlni mellőle. A beteget kihozzák a tanyára, anya és fia egymásra találnak és az öregasszony békésen hal meg. Beviszik a kis parasztházba, egy gyertya ég a feje fölött, de kint milliónyi csillag ragyog. Ott van megint a versfaragó sógor, előkerül a világbíró is s együtt virrasztják a halotti éjszakát.

A darabban, amely szinte el sem mondhatóan költői, a régi, ridegparaszti életforma (volt rá oka, hogy olyan, amilyen) és egy tágasabb, emberségesebb, keresztényibb és maibb paraszttípus összeütközése a fontos. Az idegen uralmak alatt eldurvult, csak a kézzelfogható valóságokra korlátozódott alföldi parasztság nyújtózkodik itt egyet a szebb és magasabb valóságok felé és megütközik régi, korcsra formátlanított énjével. Nótás Gál egysze-

rűen ember és keresztény. Cimborái, a hibások rokonai Kodolányi „Istenekebeli“ gyászmagyarjának, aki megcsonkítva, elrútitva, társadalomból kivetve éneklő fajtája és a saját keservét. „*Engöm, erős, hős férfit, rabszolgaként kötözének, Kaiszár elé hurcolának, Vérősféjűt vonszolának, földön térdre fektetének*“ éneklő Altin, a meggyalázott, megfélemlített gyászmagyar Kodolányinál. A magyar költészet, de általában minden költészet — kezdete a gyász, a jajongás, a kétségbeesés. Bibó hibásai is ennek a rendnek tagjai. S amikor mi panaszkodunk, hogy a magyar Alföld szinte hozzáférhetetlenül idegen egyes kulturális behatásokkal szemben — igaz, hogy őriz egy külön szeppekkultúrát, amely a maga nemében igen magasrendű — akkor azt is be kell vallanunk, hogy az Alföld csak keresztényietlen vonásaiban zárkózik el attól, hogy valóban kultúrta legyen. Az évszázados török és egyéb idegen zsarnokság bizalmatlanná, bezárkózóvá, majdnem gettószerűen zárkózottá tette ezt a népet, mint ahogy a zsidóságot is a más népek közötti lakás formálta harmóniatlanná. A magyar nép orvosainak, papnak, tanítónak, írónak kell ebből a lelki elszikesedésből megváltania bennünket, azaz legkiterjedtebb népi talajunkat, az Alföldet. Keleten Tamási és nyugaton Kodolányi is tapogatták ezt az utat, egyre jobban tágítanak az évszázados bilincseken. Az alföldi táj, a Tiszamente most Bibóban találta meg lázadóját a régi begyepesedettséggel szemben. Bibó költészete odahajolt az elesettek felé, emberi szépséget és jószágot mutatott fel, a jövő útját jelezte. Csak hálával tarthatunk neki érte s ezután másképpen tartjuk őt számon.

Drámája megragad, elbűvöl s kisebb hibáit is elfelejtjük. A magyar alföld epikus sugallatú és Bibó darabjában is van valami epikus zengés, mint az orosz föld íróiban, ahol szintén felbomlottak a dráma zárt, nyugati keretei. Csak egy nagy kirobbanást enged ez az életforma, mint valami pusztító, tisztító fürgeteget és ez Bibó drámájában teljes erejével söpör végig mindenkin. Eredménye egy remekbekészült második felvonás. *Kis*, Ferenc, *Gobbi* Hilda, *Maklár*, *Lehotay*, *Somogyi* Erzs, *Eöry* és *Major* Tamás voltak a hordozói az emlékezetes előadásnak. Súlyosak, igazak, élethűek voltak. Tájékoztatólag is eléggé összehangolt, értékes — bár még fejleszthető, javítható — előadást kaptunk s úgy éreztük: valami új, jó és nemes indult el, amelynek folytatódnia kell.

ANDRÁSSY SZINHÁZ

Barabás Pál szokásos évi vígjátéka nem üt el sokban előzőitől. Itt is házassági problémát kapunk, még pedig a dolgozó férje mellett unatkozó dologtalan asszonyt, de legalább a könnyű kis nyári tanulság már valami magasabbra mutat: a házasság megbecsülésére. A „*Gazdátlan asszony*“ ugyanis azért lesz gazdátlan, mert férje nem-törődőmsége miatt elszökik hazulról és udvaroltat magának. Egy fürdőhelyre sodródik, kétes társaságba, s mikor férje érte jön, ragaszkodik ahhoz, hogy ő most szabadságon van, őt ne háborgassák. Nemsokára kitör azután a botrány, egy bérgevallér botrányba keveri s ekkor a férj nem ismeri el feleségének a megrettent, a reinitenskedő asszonyt. Csak miután vígjátéki Canossát járattat vele, fogadja vissza a férj az immár megalázkodó asszonyt a házasság birodalmába. *Barabás Pál* a részben nagyon egészséges és időszzerű indítékú témát kissé felületesen, a vígjátéki lehetőségek nem tökéletes kiaknázásával formálta vígjátékká, viszont sok karbarét kevert be a hiányzó lélekrajzi részek helyébe. Szerencsére

azonban olyan kitűnő színészek alakítása tölti ki darabjának hiányzó részeit is, hogy a siker nem maradhatott el. *Bulla Elma* a súlyos drámák hősnője új területet hódított magának a magyar drámajátszás inszégese idejében: kitűnő vígjátéki színésznőnek bizonyult. Lefoszlott róla minden olyan jellegzetessége, amiért a pesti kritika egy része annyi szemrehányásban részesítette, idegen iskolát, merevséget, túlzott precizitást vetve a szemére. Persze, hogy visszavárjuk a drámai színpad *Bulla Elmáját*, mint e nemben a legjobbat, de örülünk egyúttal, hogy egy igazi all round színésznővel lettünk gazdagabbak. Mert a vígjátékszínészet nem kisebb feladat, sőt sokszor nehezebb a drámáinál. És az a drámai színésznő, aki ezt is tudja, avatottabb lesz a drámában is. *Bulla Elma*, ha csak közjátékszerűen is, megmutatta, hogy vígjátékszínésznőnek is a legelsők közé tartozik. *Hajmássy, Vaszary Piroska* és *Lalabár* összjátéka a tőlük megszokott nívón mozog.

MADÁCH SZINHÁZ

Több pszichológiai vértettséggel, kevesebb kabaréval s nemesebb játékos ösztönrel készült *Achard* „Domino“ című darabja. Ennek a témája azonban még orrfacsaróbban elavult. Az obligát milliomos trösztevezér festékgyáros vészesen féltékeny fiatal feleségére. A fiatal asszony leánykori barátja, François pedig tröszttjének kiszolgáltatót kis tisztítóüzemtulajdonos. A férj egy François aláírású levelet talál feleségénél és gyanakszik a leánykori udvarlóra, főnkre akarja tenni. Az asszony erre egy ál-Françoist keres hirdetési úton. A hirdetésre jelentkezik egy párisi vagány: Domino. Miközben azután a feleség bemutatja, mint leánykori udvarlóját, Domino szimbolice eltulajdonítja a jámbor nyárspolgár François helyét az asszony szívében és végül a két veszekedő nyárspolgár elől el is szökteti az asszonyt. Ennyi az egész nem túlzottan épültes párisi grimász, de a szerző kifinomult eszközökkel, szórakoztatón és szellemesen építi fel belőle vígjátékát. A pesti előadás sajnos elvaskosítja, körütívá adaptálja és el is bohóztatja sokszor a könnyed francia alkotást. *Várkonyi* Zoltán Dominója a legkiérettebb szerepalkotás az egész darabban s mellette egy kis szobalányszerepben új színésznő: *Deésy* Mária villantja meg máris hódításra kész tehetségét. *Szakács* Zoltán kamaratónusú játéka és *Sennyey* Vera egyes játékmomentumai tünnek még ki a kissé heterogén stílusú előadásból, amelyet azonban ment az a rövid idő, amely előkészítéséhez rendelkezésre állott. *Tapolczay* és *Fáykiss* Dóra egyénisége túl súlyos lenne azonban ehhez akkor is, ha az összjátéki munkában már jobban összeforrott volna az új színház szereplőgárdája. Reméljük, súlyosabb feladatokban látjuk őket viszont a következő szezonban, amelyet tehetségük megérdemel.

Possonyi László

Az Első Magyar Általános Biztosító Társaság 1942. évi május hó 12-én tartotta 1941. évi — nyolcvannegyedik — rendes közgyűlését, amely az 1941. évi nyereséget 447.661.56 pengőben, az osztalékot pedig — mint az előző évre — részvényenként 15 pengőben állapította meg.

MAGYAR KÖNYVNAPOK

1942 JÚNIUS 1, 2, 3

*

A MAGYAR KÖNYVNAPOK KÖNYVEI:

HARSÁNYI ZSOLT: MAGDOLNA

Egy asszony életén, három szerelmén keresztül a magyar társadalomnak pompás rajzát adja ez a nagyszabású regény.

Hatalmas, háromkötetes regény könyvnapra ára, egy kötetbe kötve 9.60 pengő.

BALLA ANTAL: MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

Balla Antal a második világháború kitöréséig tárgyalja hazánk történetét s a legújabb kutatás eredményeit dolgozta fel. Műve a mai, történelmet formáló időben különös érdeklődésre számíthat.

A hatalmas, térképekkel kiegészített, izléses kötetben megjelent kötet könyvnapra ára 8 pengő.

LYKA KÁROLY: MAGYAR MŰVÉSZET

A magyar művészetnek egy újszólóan ismeretlen, feldolgozatlan korszakát, a biedermeiert, a tudós lelkiismeretességével, az esztétikus finom ízlésével, a szépíró világos és szeretetreméltó előadásával ismerteti.

80 képtáblával díszítve, szép kötésben, a Magyar Könyvnapon 9.60 pengő.

*

Kaphatók minden könyvesboltban és a Könyvnapokon a könyvsátorokban.

*

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET KIADÁSA

1942 MAGYAR KÖNYVNAP

A MAGYAR KLASSZIKUSOK

LEGÚJABB KÖTETE BIBLIAPAPIRON

Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei

1 7 4 4 O L D A L I

Árany, Vörösmarty és Petőfi biblíanyomópapíron készült sorozatának méltó folytatása: Csokonai teljes irodalmi munkássága. Tartalmazza összes lírai és elbeszélő költeményeit; prózai munkáit színműveit és összes műfordításait.

ÁRA KÖTVE KÖNYVNAPON 16:50 P
KÖNYVNAP UTÁN 22 — PENGÓ

A MAGYARSÁG ÉS A SZLÁVOK

Szerkesztette
SZEKFŰ GYULA

A magyarság mai, legfontosabb sorskérdését világítja meg ez a kötet. — Ára kötve könyvnapon 5:60 P, könyvnap után 6:60 P

NAGY IDŐK KIS LEXIKONJA

Összeállította
BOLDIZSÁR IVÁN

A mai idők új fogalmainak magyarázata. Az újságolvasónak nélkülözhetetlen! Propaganda-ára: 1:50 pengő

KAFFKA MARGIT: ÁLOM

A legnagyobb magyar nőíró kiadatlan kis regényeinek és elbeszéléseinek gyűjteménye. Ára kötve könyvnapon 6:20 P, könyvnap után 7:50 P

A Franklin-Társulat kiadása

RÉVAI

KÖNYVNAPI KÖNYVEI

MADÁCH IMRE ÖSSZES MŰVEI

Madách egész életműve, tizenegy drámája, gazdag és javarészt ismeretlen hagyatéka, jegyzetek, levelek, novellák, töredékek. Sajtó alá rendezte és bevezette: Halász Gábor. Két kötet, 140 iv. Könyvnapon kötve: 28.— pengő. Könyvnap után kötve 36.— pengő.

TAMÁSI ÁRON ÖSSZES NOVELLÁI

Húsz évvel ezelőtt írta meg Tamási Aron első kütűnő elbeszélését s e hatalmas kötet ennek az ellett húsz évnek klasszikus termését foglalja egybe, új, kiadatlan novellákkal. Megjelenése irodalmunk kimagasló eseménye. — Könyvnapon kötve 15.— pengő. Könyvnap után kötve 19.60 pengő.

TÓTH ÁRPÁD: KÜLFÖLDI KÖLTŐK

Tóth Árpád versfordításainak teljes gyűjteménye. A világirodalom legszebb versei, a műfordítás remekei, Szabó Lőrinc bevezetőjével, életrajzi és magyarázó jegyzeteivel. — Könyvnapon kötve 8.80 P. Könyvnap után kötve 12.— pengő.

JÓKAI MÓR: SÁRGA RÓZSA

Nagy klasszikusunk egyik legtökéletesebb műve, a hortobágyi pásztorvilág életének drámai képe; elemi indulatok, ősi szenvedélyek regénye. Propaganda-kiadás. — Könyvnap árá kartonkötésben 1.90 pengő.

P o s s o n y i L á s z l ó

k ö n y v n a p i r e g é n y e

ZILÁGYI IRMA

**regény a vértanu tanítónőről,
korunk nagy magyar hősnőjéről**

Fűzve 3·40, kötve 4·40 pengő

Szent István Társulat kiadása